

Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi
Journal of Terrorism and Radicalization Studies

Haziran 2023, Cilt: 2, Sayı: 2, ss.238-274

June 2023, Volume: 2, Issue: 2, pp.238-274

ISSN 2792-0518 (Basılı/Print)

ISSN 2822-2334 (Çevrimiçi/Online)

Makaleye ait Bilgiler / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Makale Başvuru Tarihi / Application Date : 24 Nisan 2023 / 24 April 2023

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date : 31 Mayıs 2023 / 31 May 2023

Makalenin Başlığı / Article Title

Türkiye ve Fransa'nın Ayaklanmalara Karşı Koyma Yöntemleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz: Şeyh Said ve Büyük Dürzi Ayaklanmaları Örnekleri

A Comparative Analysis of Türkiye and France's Counterinsurgency Methods: Examples of Sheikh Said and The Great Druze Insurgencies

Yazar(lar) / Writer(s)

Arman SERT

Atıf Bilgisi / Citation:

Sert, A. (2023). Türkiye ve Fransa'nın Ayaklanmalara Karşı Koyma Yöntemleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz: Şeyh Said ve Büyük Dürzi Ayaklanmaları Örnekleri. *Terörizm ve Radikalleşme Araştırmaları Dergisi*, 2(2), ss.238-274, DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/trad.31>

Sert, A. (2023). A Comparative Analysis of Türkiye and France's Counterinsurgency Methods: Examples of Sheikh Said and The Great Druze Insurgencies. *Journal of Terrorism and Radicalization Studies*, 2(2), pp. 238-274, DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/trad.31>

Terörizm ve Radikalleşme ile Mücadele Araştırma Merkezi Derneği

Research Center for Defense Against Terrorism and Radicalization Association

Adres/Address: Beytepe Mah. Kanuni Sultan Süleyman Bulvarı

5387. Cadde No:15A D:58

06800 Çankaya/Ankara

www.tradergisi.com

e-posta/e-mail: editortrad@teram.org

TÜRKİYE VE FRANSA’NIN AYAKLANMALARA KARŞI KOYMA YÖNTEMLERİ ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ: ŞEYH SAİD VE BÜYÜK DÜRZİ AYAKLANMALARI ÖRNEKLERİ Arman SERT*

ÖZET

Bu çalışmada, devletlerin ayaklanmalar karşısında uyguladıkları yöntemlerin karşılaştırmalı olarak analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada Türkiye’de cumhuriyetin ilanını müteakiben 1925 yılında ortaya çıkan Şeyh Said Ayaklanması ile Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransız mandası olan Suriye’de gerçekleşen Büyük Dürzi Ayaklanması (1925-1927) örnek vaka olarak incelenmektedir. Temel araştırma sorusu; aynı dönemde ve yakın coğrafyalarda meydana gelen, alan yazında her ikisi de benzer şekilde mevcut otoriteye karşı barındırdığı dinî söylemler ve etnik milliyetçi motivasyonlarla ilişkilendirilen ayaklanmalar karşısında “Fransa ve Türkiye’nin nasıl cevap verdikleridir. İncelenen iki vakanın benzerliklerinin yanı sıra, Türkiye’nin kendi ulusal egemenliği ve toprak bütünlüğü içerisinde, Fransa’nın ise Suriye’de mandater devlet olarak bulunması konusundaki farklılık göz ardı edilmemektedir. Aksine, biri kendi ülkesinde diğeri ise manda topraklarında ortaya çıkan ayaklanmalar karşısında uygulanan yöntemlere odaklanılarak bunlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Çalışmadaki temel varsayım; Fransa ve Türkiye’nin ayaklanmalara karşı koyma faaliyetlerinin ilk bakışta yönetsel açıdan benzerlikler gösterse de bu ülkelerin uygulamalarında kendilerine has farklılıkların olduğudur. Nitekim araştırmadaki ön bulgular, iki devletin de operasyonel açıdan öncelikle güvenliği yeniden tesis etmeye odaklanarak, çoğunlukla konvansiyonel bir askeri yaklaşımla ve düzenli ordu birlikleriyle ayaklanmalara müdahale ettiğini göstermektedir. Ayaklanmacılarla halkı birbirinden ayırt etme, yasal çerçevede hareket etme ve meşruiyeti gözetme gibi konularda farklılıkların bulunduğu araştırmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Türkiye, Fransa, Ayaklanmaya Karşı Koyma (AKK), Şeyh Said Ayaklanması, Büyük Dürzi (Suriye) Ayaklanması.*

A COMPARATIVE ANALYSIS OF TÜRKİYE AND FRANCE’S COUNTERINSURGENCY METHODS: EXAMPLES OF SHEIKH SAID AND THE GREAT DRUZE INSURGENCIES

ABSTRACT

In this study, it is aimed to analyze the methods applied by the states against the insurgencies comparatively. In this context, the Sheikh Said Insurgency (1925-1926) emerged after the proclamation of the republic in Türkiye, and the Great Druze Insurgency (1925-

* Öğretim Üyesi, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, armansert23@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7101-6702

Makale Başvuru Tarihi / Application Date: 24 Nisan 2023 / 24 April 2023

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 31 Mayıs 2023 / 31 May 2023

1927) in Syria, which became the French mandate after the First World War, are examined as case studies. The main research question is how France and Türkiye responded to the ethnic separatist insurgencies that took place in the same period and in nearby geographies. In addition to these similarities, the difference between Türkiye in its national sovereignty and territorial integrity and France as a mandate state in Syria isn't ignored. On the contrary, the similarities and differences between counterinsurgency methods are comparatively examined. The basic assumption in the study is, although both states show some methodological similarities, they basically have unique differences in counterinsurgency. Thus, the preliminary findings show that both states countered with insurgencies with a mostly conventional approach and regular army units, focusing primarily on re-establishing security from an operational perspective. However, it is among the results that there are differences in issues such as discriminating the insurgents and the civilians, acting within the legal framework and considering legitimacy.

Keywords: *Türkiye, France, Counterinsurgency (COIN), Sheikh Said Insurgency, Great Druze (Syrian) Insurgency.*

GİRİŞ

Geçmişte meydana gelen vakalar, güncel durumdaki benzer olaylar için belirli ölçülerde veri sunmaktadır. Bu verilerin farklı yönleriyle analiz edilmesi, güncel durumda niteliksel olarak benzer vakalar ile karşılaşan karar alıcılar ve uygulayıcılara önemli bir bilgi birikimi oluşturulabilir. Çalışma kapsamında ise, geçmişten günümüze sayıları giderek artan ve gerek ulus devletlere gerekse uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit oluşturan ayaklanma vakaları konu edilmiştir.

Buna ilave olarak, ayaklanmalar ve bunlarla mücadele konusundaki tarihsel vakaların incelenmesinde gözetilmesi gerekli bazı temel hususların olduğu düşünülebilir. Bunlardan ön plana çıkan bir husus her bir vakanın siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri gibi farklı boyutlarda kendine has ve karmaşık dinamikleri barındırmasıdır. Bir diğeri ise, bu türden faaliyetlerin meydana geldikleri dönemdeki özgün koşullar dahilinde incelenmesidir. Buna paralel olarak bu çalışmada ele alınan benzer tecrübelerle ilişkin örnek vakalar gerçekleştikleri zamansal bağlam içerisinde, kendine özgü koşul ve dinamiklerle incelenmeye çalışılmıştır.

Her ne kadar her bir ayaklanma vakasında nitelik bakımından özgün birtakım farklılıklar söz konusu olsa da günümüzde meydana gelen ayaklanma hareketlerinin doğasının, geçmiştekilere benzer birtakım süreklilikler gösterdiğini söylemek de yanlış olmayacaktır. Buna bağlı olarak günümüzde ayaklanmalarla karşı karşıya kalan ülkeler etkin bir strateji, model, doktrin veya yaklaşım geliştirme çabası içerisindedir. Bu konuyla

İlgili hem kendilerine hem de diğer ülkelere ait geçmiş tecrübeleri irdeleyerek başarılı veya başarısız olarak görülen uygulamaları sistematik bir şekilde yeniden ele alma ihtiyacı duyulmaktadır. Nitekim bu türden benzer tecrübeleri tarihsel perspektifte çokça görmek mümkündür. Örneğin benzer anlatıları, sömürgelerdeki küçük savaşlarda (*small wars*) Birleşik Krallık asker-valilerinden; İspanyol gerillalarına karşı Napolyon ordularından; komitacılar, eşkıyalar ve çetelerin büyük ölçüde etkili olduğu Balkanlar ve Arap Yarımadası'ndaki ayaklanmalara karşı Osmanlı subaylarından; Cezayir'deki ayaklanmalar karşısında Fransız subaylarından; Viet Konglara karşı önce Fransız sonra Amerikan askerlerinden; Afganistan ve Irak'a yönelik işgalleri bir süre sonra ayaklanmaya karşı koyma operasyonlarına dönüşen Amerikan ordusundan elde etmek mümkündür. Yine, yakın ve somut örnekler olarak Orta Doğu ülkelerinin bir kısmında meydana gelen ve Arap Baharı olarak nitelendirilen olaylar ile Suriye'de yaşananlar, ayaklanmaların ilerleyen dönemde de mevcut otorite ve düzene karşı birer tehdit olarak algılanmayı sürdüreceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla, bu türden tehditler karşısında benimsenecek yaklaşım ve uygulanabilecek yöntemlerin özellikle geçmiş tecrübeler ve alınacak dersler bağlamında incelenmesinin, günümüzdeki ayaklanmalarla mücadeleye dair veriler sunması bağlamında önemli bir araştırma konusu olduğu değerlendirilmektedir.

Teorik olarak ayaklanma kavramını, merkezinde “halk” olan bir siyasal şiddet türünün yalnızca bir yönü olarak tasvir etmek mümkündür. Bu yönden bakıldığında ayaklanma kavramını genel olarak, bir devletin hükümetine veya başka bir şekilde inşa edilmiş bir otoriteye karşı, mevcut siyasi otorite ve iktidarı ortadan kaldırmaya veya ele geçirmeye yönelik şiddet içeren hareketler şeklinde tanımlamak mümkündür (Tucker, 2013, s. 15). Esasen bu çalışmanın odak noktasını oluşturan diğer bir yönünü ise, mevcut otoritelerin ayaklanmalar karşısında verdikleri tepkiler oluşturmaktadır. Konuya ilişkin güncel çalışmalarda² bu tepkilerin “ayaklanmaya karşı koyma (AKK/*counterinsurgency*/COIN)”³ olarak

² Konuya ilişkin son dönemde yapılan bazı örnek çalışmalarda “ayaklanmaya karşı koyma” kavramının kullanımını daha detaylı incelemek için bakınız: (Gray, 2012; Porch, 2013; Scheipers, 2014; Egnell ve Ucko, 2015; Byman, 2016; Frémeaux ve Reis, 2016; Newsinger, 2016; Demir, 2020).

³ Çalışmada, İngilizce alan yazında sıklıkla “*counterinsurgency*” ve kısaltılmış hali “COIN” şeklinde kullanılan bu kavramın, kavram bütünlüğünü sağlamak için “ayaklanmaya karşı koyma” ve kısaltması “AKK” olarak kullanılmıştır.

kavramsallaştırıldığı görülmektedir. Bu haliyle; ayaklanmaların mevcut otoriteye karşı bir tehdit olarak algılanması ve bu yönde bir problem konusu oluşturmasının yanı sıra, halkın da bir şekilde dahil olduğu karmaşık bir olgu olan ayaklanmalar karşısında ne türden yöntemlerin kullanılacağı da başlı başına önem arz etmektedir.

Bu kapsamda bu araştırmada, 1923 yılında Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanını müteakiben 1925 yılında ortaya çıkan Şeyh Said Ayaklanması ile Birinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa mandası olarak kabul edilen Suriye’de Fransız yönetimine karşı aynı dönemlerde meydana gelen Büyük Dürzi⁴ Ayaklanması (1925-1927) birer örnek vaka olarak incelenmektedir.

Araştırmada cevabı aranan temel soru; aynı dönemde ve yakın coğrafyalarda meydana gelen, alan yazında her ikisi de barındırdığı dinî söylemler ve etnik milliyetçi karakteristiği bakımından ön plana çıkan ayaklanmalar karşısında Fransa ve Türkiye’nin nasıl cevap verdikleridir. İncelenen iki örnek vakanın bahse konu benzerliklerinin yanı sıra, Türkiye’nin kendi ulusal egemenliği ve toprak bütünlüğü içerisinde, Fransa’nın ise Suriye’de mandater devlet olarak bulunması konusundaki farklılık göz ardı edilmemektedir. Aksine, biri kendi ülkesinde diğeri ise manda topraklarında ortaya çıkan ayaklanmalar karşısında uygulanan yöntemler karşılaştırılarak bunlar arasındaki benzerlik ve farklılıklar incelenmektedir.

Çalışma nitel bir araştırmaya dayanmaktadır. Belirlenen iki örnek vaka, oluşturulan kategoriler dahilinde karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir. Bu kategoriler; “operasyonel faaliyetler, halka yönelik yaklaşımlar, meşruiyeti gözetme ve yasalara uygun hareket etme” olarak belirlenmiştir. Kategoriler dahilinde yapılan analizler esnasında doküman incelemesinden faydalanılmıştır. Veriler ise; T.C. Cumhurbaşkanlığı arşivleri, TBMM tutanakları, her iki ülkenin resmî kurumlarına ait belge ve raporlar, devletlerin üst düzey politik-askerî karar alıcılarının söylem ve yazıları, o dönemde çıkarılmış kanunlar ve yasal düzenlemeler, ayaklanmaya karşı koymaya yönelik resmî askerî yayınlar, Milletler Cemiyeti arşivlerindeki resmî dokümanlardan toplanmıştır.

⁴ Büyük “Dürzi” Ayaklanması’nın çeşitli kaynaklarda Büyük “Suriye” Ayaklanması olarak ifade edildiği de belirtilmelidir.

Bu kapsamda çalışmada öncelikle; ayaklanmalar ve ayaklanmaya karşı koyma kapsamındaki kuramsal ve kavramsal çerçeve ele alınacaktır. Akabinde, Büyük Dürzi ve Şeyh Said Ayaklanmalarının derinlemesine tarihsel anlatımlarından ziyade temel dinamikleri incelenecek ve iki ülkenin ayaklanmaya karşı koyma yöntemlerine odaklanılarak bunlar arasında ön plana çıkan hususlar ortaya koyulacaktır. Sonuç olarak ise tüm bu faaliyetler; güvenlik boyutundaki operasyonel faaliyetler ile daha ziyade siyasi, sosyal ve ekonomik boyuttaki faaliyetleri içeren halka yönelik yaklaşımlar, meşruiyeti gözetme ve yasalara uygun hareket etme kategorileri dahilinde karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Ayaklanma

Ayaklanmalar, siyasal şiddetin bir türü olarak nitelendirmekle birlikte siyasal şiddeti; *“bir siyasi topluluk içerisindeki siyasi rejime, siyasal aktörlere ve bunların politikalarına karşı kolektif saldırılar”* olarak tanımlamak mümkündür (Gurr, 1971, ss. 3-4). Ancak siyasal şiddet türleri arasında kesin çizgilerle bir ayırım yapmak veya objektif ve dar bir tanımlamada bulunmak oldukça güçtür. Nitekim gerilla savaşı, terörizm, isyan, kalkışma ve ayaklanmalar gibi kavramların alan yazında kimi zaman iç içe veya birbiri yerine kullanıldığı sıklıkla görülmektedir.

Bu bağlamda ayaklanmalar; *“mevcut otorite ile yönetimde olmayan bir grup arasındaki mücadelede, ikincinin çeşitli politik araçları ve şiddeti kullanarak birincinin meşruiyetini kaldırmak veya bazı reformlar gerçekleştirmek için uyguladığı faaliyetler”* olarak ifade edilebilir (O'Neill, 2005, s. 23). Burada mevcut otorite; bir devlet ya da bir grup devlet veya işgalci güçler olarak da ifade edilebilirken, yönetimde olmayan grup ise bir veya birden fazla halk tabanlı grup olabilmektedir. Bir diğer tanımlamaya göre ayaklanmalar, *“önceden var olan aşiret, kabile, aile veya etnik, siyasi ve dinî grup gibi toplumsal ağlardan gelişen ve karmaşık bir sosyal, fiziksel ortamda var olan halk merkezli siyasal şiddet hareketleridir”* (Kilcullen, 2006a, s. 29). Görüleceği üzere bu faaliyetlerin özü, mevcut otoriteye karşı belirli bir siyasal iktidar ya da nüfuz elde etmenin bir yoludur. Ayrıca, bir sorunun ulusal ya da uluslararası topluluğun dikkatini çekmesini sağlaması açısından da elverişlidir (Beckett, 2005, s. 1).

Bu tanımlamalardan hareketle, daha önce belirtildiği üzere, bu çalışmada ele alınan ayaklanma vakalarının birinde mevcut otorite kendi ülkesinin toprak bütünlüğü içerisinde bir ulus devlet iken diğerinde ise manda yönetimidir. Her ne kadar bu durum ilk bakışta her iki vaka için bir ayrıma işaret etse de ele alınan vakaların kavramsal olarak birer ayaklanma olarak nitelendirilmesine ve mevcut otoritelerin uyguladıkları ayaklanmalara karşı koyma yöntemleri bağlamında incelenmesine engel teşkil etmediği değerlendirilmektedir. Dahası, mevcut otoriteler açısından bu tür bir ayrımın, karşı karşıya kalınan benzer dinamiklere sahip ayaklanmalarla mücadelede hangi yöntemlerin uygulanacağı bakımından farklılıklar oluşmasına etki ettiği de savunulabilir.

Netice olarak ayaklanma vakalarında, yönetimde olmayan bir grubun, konvansiyonel askerî faaliyetler veya hızlı bir şekilde iktidarı kendi eline geçirme gibi daha ziyade geleneksel yöntemleri kullanarak politik hedeflerine ulaşamadığı veya ulaşamayacağı kanaatine vardığı zaman benimsediği bir strateji söz konusudur. Hatta bu strateji içerisinde kullanılan baskın, pusu, düzenli birliklerin yan ve gerilerine saldırma gibi vur-kaç tarzı yöntem ve taktiklerin, görece zayıf olanın silahı şeklinde tanımlandığına alan yazında sıklıkla karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla bu durumun; geleneksel olmayan, alışılmadık veya beklenmeyen bir karaktere sahip özgün bir stratejiye işaret ettiği söylenebilir. Bu stratejiye karşı mevcut otoritelerin verdikleri tepkiler ve kullanılan yöntemler ise bu çalışmanın odak noktası olmakla birlikte alan yazında sıklıkla “ayaklanmaya karşı koyma” olarak kavramsallaştırılmaktadır.

1.2. Ayaklanmaya Karşı Koyma

Ayaklanmaya karşı koyma kavramına ilişkin tanımlamalar incelendiğinde, kavramın aslında bir süreç olarak değerlendirildiğini ve bir ayaklanmanın ortaya çıkma ve gelişimine tam tersi bir sürecin bir şekilde yönetilerek geriye doğru işletilmesini belirttiği anlaşılmaktadır. Genel bir ifadeyle ayaklanmaya karşı koyma; bir ülkenin meşru hükümeti tarafından, kendisine yönelik bir ayaklanmayı önlemek, engellemek, bastırmak ve sona erdirmek için gerçekleştirilen çeşitli boyutlardaki uygulamaların bir kombinasyonunu içermektedir (Guide to the Analysis of Insurgency, 2012, s.1).

Diğer taraftan ayaklanmalar; doğası, kökenleri ve içerisinde uygulanan özellikle gayrinizami yöntem ve taktikler bağlamında en az geleneksel savaşlar kadar eski bir olgu olarak görülebilmektedir. Bununla birlikte, Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönem de dahil olmakla birlikte özellikle Soğuk Savaş'ın ilk dönemlerine genel olarak, “ayaklanmaların altın çağı” nitelendirilmesinin yapıldığına ve bunlara karşı koyma faaliyetlerinin ise “geleneksel” ayaklanmalara karşı koyma şeklinde ele alındığına rastlanılmaktadır. Bu dönemde özellikle konvansiyonel yaklaşımla askerî operasyonların icrası ve bozulan asayiş ve güvenliği yeniden temin etmeye yönelik faaliyetlerin ön plana çıktığı söylenebilir. Bu dönemden itibaren ayaklanmalara karşı koyma kapsamında yapılan kavramsal, kuramsal tartışmalar ve çok boyutlu araştırmaların günümüze kadar artarak devam ettiği ve artık “modern” ayaklanmaya karşı koyma olarak nitelendirildiği de görülmektedir (Kilcullen, 2006b, ss. 111-115).

Güncel durumda ise ayaklanmalara karşı koyma bağlamında geleneksel ve modern olarak nitelendirilebilen yaklaşımların hibrit bir şekilde incelendiği görülmektedir. Bu kapsamda, ayaklanmalar karşısında güvenlik boyutunda icra edilen askerî operasyonlar ile asayiş ve güvenliğe ilişkin faaliyetlerin yanı sıra toplumsal, ekonomik ve siyasi gibi çeşitli boyutlardaki faaliyetlerin bir arada ve eşgüdümlü yürütülmesinin daha etkili olduğu savunulmaktadır (Marston ve Malkasian, 2011, ss. 16-17). Daha önce de belirtildiği üzere ayaklanmalar halk merkezli siyasal şiddet türüdür. Dolayısıyla bir ayaklanmanın yalnızca askerî açıdan bastırılmasının ya da ayaklanmacıların etkisiz hale getirilmesinin ötesinde halkı merkezine alan politikaların ve halkın hem gönlüne hem de zihnine hitap edebilecek yaklaşımların geliştirilmesinin önem arz ettiğinin de alan yazında genel olarak kabul edildiği görülmektedir. Ancak bu türden teorik yaklaşımların uygulamaya geçirilerek istenilen ölçüde başarı elde edilmesinin kolay olmayacağı açıktır.

Öte yandan, belirtilen boyutlar çerçevesinde ayaklanmalara karşı koymada başarılı ve başarısız olarak ayırt edilebilen uygulamalar olsa da geçmişten günümüze verilen bu mücadelelerin en nihayetinde geleneksel silahlar ve yöntemler kullanan düzenli ordu birliklerinin belirli doktrinler ve askerî hareket tarzları dahilinde giriştiği ve konvansiyonel olarak da nitelendirilen bir savaştan ayrı olarak ele alındığı söylenebilir. Nitekim ayaklanmacılar kendi siyasal otoritelerini kurmak için mevcut siyasal otoriteyi

yıpratmaya, yıkmaya veya devirmeye, ayaklanmaya karşı koyanlar ise mevcut siyasi yapıları önceki haline getirmeye ve ayaklanmacıların faaliyetlerini azaltmaya ya da ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bu nedenle ayaklanmaya karşı koyma temel olarak, kurulu bir otorite ve destekçileri ile ayaklanmacılar ve destekçileri arasında gerçekleşen silahlı bir siyasi rekabettir. Dolayısıyla bu mücadelelerde ayaklanmaya karşı koyma, bir ayaklanmayı askerî açıdan sona erdirmekten ayaklanmanın temel nedenlerini ele alıp bu gerekçeleri ortadan kaldırmaya kadar tasarlanmış, eş zamanlı ve kapsamlı olarak yürütülen hem sivil hem de askerî gayretleri ihtiva etmektedir (JP 1-02, 2016, s. 53; JP 3-24, 2018, s. 37).

Buradan hareketle ayaklanmaya karşı koymayı, mevcut otoritelerin ayaklanmalar ile mücadele için uyguladığı bütün faaliyetleri tanımlayan bir semsiye terim olarak nitelendirmek mümkündür. Yukarıdaki tanımlamalardan anlaşıldığı üzere, günümüzde ayaklanmaya karşı koyma faaliyetlerinde sadece askerî yöntemler değil siyasi, ekonomik ve sosyal boyutlardaki faaliyetler de ön plana çıkmaktadır. Bu çok boyutlu faaliyetler açısından bir hükümetin ayaklanmaya karşı koyma yaklaşımının odak noktaları; ayaklanmacılara karşı askerî güç kullanmaktan, halkın güvenliğini temin etmek veya ayaklanmacıları ve destekçilerini cezalandırmaya kadar geniş bir ölçüde kategorize edilebilir (Guide to the Analysis of Insurgency, 2012, s. 16). Aslında, her yaklaşımda ayaklanmacılara karşı belirli ölçüde kuvvet veya askerî güç kullanılmakla birlikte diğer yöntemler de göz önünde bulundurulduğunda seçilen bir vakanın analizinde hangi karşı koyma uygulamalarına ağırlık verildiğinin farklılık yarattığı söylenebilir.

Her ne kadar bir takım benzerlik ve farklılıklardan söz edilebilse de bir ülkenin ayaklanma karşısında benimsediği yaklaşım muhtemelen; o ülkenin tarihsel deneyimine, kültürüne, içinde bulunduğu coğrafyaya, askerî yeteneklerine/kapasitesine, mevcut otoritenin niteliğine, halkın tutumuna ve ayaklanmanın karakterine bağlı olarak değişebilir (Heuser ve Johnson, 2016, ss. 1-2). Dahası hükümet, benimsediği yaklaşımı değiştirebilir ve zaman içerisinde gelişen ve değişen durumlar göz önünde bulundurularak pragmatik açıdan odağını ayarlayabilir. İlerleyen süreçte farklı vakalar karşısında karar alıcılar tarafından genellikle tekrarlanan veya kendi içerisinde süreklilik arz eden özgün bir tarza da sahip olabilir (Guide to the Analysis of Insurgency, 2012, s. 16).

Öte yandan, ayaklanmalar ve ayaklanmalara karşı koyma konularının günümüzde çoğunlukla Avrupalı ve Amerikalı araştırmacılar tarafından ilgi gördüğü yine alan yazında yapılan hızlı bir tarama ile anlaşılabilir. Özellikle de Fransa, Birleşik Krallık ve ABD'nin ayaklanmalara karşı koymada kendi içerisinde süreklilik içeren birtakım faaliyetlerle oluşan özgün davranış kalıpları veya tarzları olduğunu savunan çeşitli akademik çalışmalar mevcuttur (Heuser ve Johnson, 2016, s. 10). Bu tür fikirler genel olarak, ülkelere has toplumsal ve kültürel dinamikler ile tarihsel bağlamdan beslenmektedir.

Bununla birlikte, bu araştırma kapsamında incelenen ülkelerden biri olan Fransa'nın yukarıda belirtildiği üzere ayaklanmaya karşı koyma yaklaşım ve uygulamalarına ilişkin çokça çalışma mevcut iken, aslında ayaklanmalar konusunda oldukça fazla tecrübeye sahip bir başka ülke olan Türkiye'yi ele alan bu türden çalışmaların sınırlı sayıda olduğu söylenebilir. Genellikle vaka odaklı çalışmaların yapıldığı Türkçe alan yazında, konuya ilişkin bir yandan kuramsal bakış açısının eksik kaldığı diğer yandan ise kavramların, stratejilerin, yöntemlerin ve ayaklanmalara karşı koymada ülke geleneklerinin bu çalışmalar içerisinde yeterince yer almadığı da savunulmaktadır (Demir, 2020, s. 1).

Türkiye'de bu konudaki az sayıdaki önemli çalışmalardan biri olarak Edward J. Erickson'un (2013) orijinal başlığı "*Ottomans and Armenians: A Study in Counterinsurgency*" olan ve 2015 yılında Türkçeye "Osmanlılar ve Ermeniler Bir İsyanın ve Karşı Harekâtın Tarihi" adıyla çevrilen kitabı örnek gösterilebilir. Kitabın ana teması, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı esnasındaki ayaklanmalara karşı koyma tecrübesine ve uyguladığı yöntemlere yöneliktir. Nitekim bu çalışmada yazar, savaş devam ederken Anadolu'da ortaya çıkan Ermeni ayaklanmalarında Ermeni etnik nüfusunun tehciri olarak bilinen bir olayı, ayaklanmaya karşı koymaya yönelik yöntemler bağlamında başta İngiltere ve Fransa olmak üzere çeşitli ülke tecrübeleriyle de karşılaştırarak ele almasıyla farklı bir bakış açısı sunmuştur. Bu bağlamda, özellikle ayaklanmaya karşı koyma bağlamında oldukça fazla tecrübeye sahip olan Türkiye'yi de ele alacak şekilde iki farklı devleti kapsayan bu çalışmanın konusunun alan yazına katkı sunabileceği değerlendirilmektedir.

Diğer taraftan, yabancı alan yazında Fransa'nın ayaklanmalara karşı koyma deneyimlerinin, Fransız İhtilali sürecindeki olaylar ile özellikle

Vendee Ayaklanmaları ve 19'uncu yüzyıl başındaki Yarımada Savaşı (*Peninsular War*) esnasındaki gelişmelere kadar götürüldüğü görülmektedir. Bununla birlikte, bu araştırmalar genellikle 1830'larda Cezayir'in işgali süreciyle başlatılmaktadır. İlerleyen süreçle birlikte Fransa'nın ayaklanmaya karşı koymaya yönelik bütüncül tecrübelerinin 1962 yılında Cezayir'in bağımsızlığına kavuşmasına kadar götürülerek incelendiği, çoğunlukla sömürgelerde meydana gelen olaylarda elde edilen tecrübeler içerisinde de özellikle Cezayir ve Vietnam'da yaşananların daha fazla irdelendiği söylenebilir (Durand, 2010, s. 11; Frémeaux, 2012, s. 49; Frémeaux ve Reis, 2016, s. 51).

Ayrıca, Fransa'nın ayaklanmaya karşı koyma tecrübeleri ile ilgili çalışmalarda; Louis-Lazare Hoche, Louis-Gabriel Suchet, T. Robert Bugeaud, Joseph Gallieni, Louis Hubert Gonzalve Lyautey, Charles Lacheroy, Roger Trinquier ve David Galula kendilerine sıklıkla yer bulan Fransız asker ve teorisyenlerdir. Bu kişilerin tecrübelerine binaen yazdıkları eserler ise, Fransa'nın ayaklanmaya karşı koyma konusundaki özgün tecrübelerini ve uygulamalarını analiz etmeye imkân sağlayan örnekler sunmakla sınırlı kalmamakta, ayaklanmalara karşı koyma açısından daha geniş bir çerçevedeki kuramsal ve kavramsal çalışmalara katkı sağlamaktadır. Örneğin, 1912-1925 yılları arasında Fas'ta görev yapan bir Fransız subayı olan Louis Hubert Gonzalve Lyautey'in bölgedeki ayaklanmalar karşısında sert tedbirlerin yanı sıra halkın refah seviyesini artırarak Fransız yönetimine boyun eğmesini sağlamaya yönelik önlemlerden oluşan bütünlüklü faaliyetleri, ilerleyen dönemde alan yazında halkın kalbini ve zihnine hitap eden bir karşı koyma yaklaşımı şeklinde ifade edilecek uygulamaların öncüllerinden birisi olarak ifade edilmektedir. Bunların arasında Fas'ta limanlar, hastaneler, su şebekeleri, okullar, demiryolları, karayolları, enerji hatları ve diğer altyapı tesislerinin inşası gibi faaliyetler yer almaktadır. Hatta, bu tarz bir yaklaşımın 21. yüzyılda ABD'nin Irak ve Afganistan'daki halk-merkezli olduğu iddia edilen uygulamalarının özünü oluşturduğu belirtilmektedir (Boot, 2014, ss. 157-161). Buna benzer şekilde tarihsel perspektifte Fransa'nın karşı koyma tecrübeleri içerisinde; yerleşim yerlerini yakma ve yıkma faaliyetlerinden ayaklanma bölgesindeki halkın mallarına el koymaya, “*ratissage*” adı verilen büyük çaplı askerî birliklerle icra edilen arama-tarama tarzı operasyonlardan “hareketli küçük birliklerin (*colonnes mobiles*)” kullanılmasına, kimi zaman işkence yöntemlerini de barındıran istihbarat ve sorgu faaliyetlerinden milis kuvvetlerin

kullanılmasına, “yağ damlası (*tache d'huile*)”⁵ yönteminden halkı zorla yerinden etmeye, ayaklanmacıların yaşam alanını daraltmayı ve boyun eğmelerini sağlamayı hedefleyen “*razzia*” adlı operasyonlarından “Arap büroları (*bureaux arabes*)” oluşturulmasına, salt askerî tedbirlerden hem askerî hem de ekonomik ve siyasi tedbirlerin bir arada uygulanmasına kadar geniş bir çerçevedeki yöntemler⁶ bulunmaktadır (Demir, 2020, ss. 99-106; Sert, 2020, s. 62).

Bu bağlamda, farklı ülkelerin siyasi, sosyal, ekonomik ve güvenlik boyutları içerisinde ayaklanmaya karşı koymada ön plana çıkan tutum ve davranışları incelenmeye devam edilmektedir. Bununla birlikte günümüzde ayaklanmaya karşı koymanın kuramsal açıdan temel olarak iki farklı biçimde açıklandığı görülmektedir. Bunlardan ilki; “düşman-merkezli yaklaşım (*enemy-centric approach*)”, ikincisi ise “halk-merkezli yaklaşım (*population-centric approach*)” olarak belirtilmektedir (Kilcullen vd., 2009, s. 14).

Bunlardan ilki olan düşman-merkezli kuramda, ayaklanmaya karşı koyma organize bir düşman ile mücadele olarak kavramsallaştırılmaktadır. Yine, faaliyetlerin ayaklanmacı örgütün/grubun üzerine yoğunlaştırıldığı belirtilmektedir. Bu kuramsal yaklaşım, birincil görev olarak adeta “düşman” şeklinde algılanan grubun yenilgiye uğratılmasını görürken, diğer faaliyetleri ise destekleyici çabalar olarak vurgulamaktadır. Bu yaklaşımı “önce düşmanı mağlup et” şeklinde özetlemek mümkündür (Kilcullen vd., 2009, s. 14). Genellikle; geniş çaplı düzenli ordu birlikleriyle icra edilen “kuşat ve ara (*cordon and search*)” ve “ara ve yok et (*search and destroy*)” türü askerî faaliyetler şeklinde karakterize edilmektedir (Guide to the Analysis of Insurgency, 2012, s. 16).

Bu türden bir yaklaşımın güvenlik boyutundaki faaliyetleri ve kuvvet kullanımını önceliklendirerek özellikle de halkın arasında varlık gösteren ayaklanmacı grubu arama, bulma ve etkisiz hale getirmeyi ön plana çıkardığı söylenebilir. Bu bağlamda, ayaklanmacıların halktan ayırt edilmesi veya

⁵ Yağ damlası yöntemini kısaca; “bir alanı askerî birliklerle işgal et, emir-komutayı tek elde topla, işgal edilen alanda güvenliği temin et, sivil gelişimi/kalkınmayı teşvik et, otoriteyi kur, başka bir alanı işgal ederek aynı faaliyetleri sırasıyla uygula” şeklinde formüle etmek mümkündür (Durand, 2010, s. 13; Sert, 2020, s. 53).

⁶ Ayaklanmaya karşı koyma kapsamında Fransa da dahil olmak üzere farklı ülke tecrübelerini derinlemesine inceleyen bir çalışma için bakınız: Demir, C. K. (2020). *Ayaklanmalar ve Ayaklanmalara Karşı Koyma: Kavramlar, Stratejiler ve Ülke Tecrübeleri*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.

nasıl ayırt edileceği ve kuvvet kullanma esnasında bu ayırım gözetilerek hareket edilip edilmediği önemli bir husus olarak belirlemektedir. Bu nedenle bu çalışmadaki analiz için “kuvvet kullanımını içeren güvenlik boyutundaki operasyonel faaliyetler” ayrı bir kategori olarak belirlenmiştir.

İkinci olarak belirtilen halk-merkezli kuramın temelinde ise, ayaklanmanın ortaya çıktığı ortamdaki halk desteğinin kazanılması veya sürdürülmesi yer almaktadır. Aslında geçmişte de örnekleri bulunan bu kuramsal yaklaşımın öncüllerinden biri olarak sayılabilecek Santa Cruz de Marcenado (1684-1732) “Askerî Yansımalar (*Reflexiones Militares*)” adlı kitabında, bir ayaklanmanın erken dönem belirtilerinin nasıl tespit edileceği, nasıl önleneceği ve nasıl mücadele edileceği üzerine odaklanmış ve ayaklananların siyasi, sosyal ve ekonomik boyuttaki şikayetlerine çözüm olarak ayaklanmanın temelinde yatan nedenlere yönelik bir yaklaşımı savunmuştur (Heuser, 2010, ss. 39-40).

Diğer bir husus ise, ayaklanmacı gruba karşı doğrudan bir askerî harekât zorunlu görülse dahi nihai başarı kriterinin askerî bir harekâtın sonuçlarıyla doğrudan veya tamamen ilişkilendirilmemesi gerektiğidir. Bu bağlamda ön plana çıkan bir yöntem ise “kalpleri ve zihinleri kazanma (*winning hearts and minds*)” olarak adlandırılmaktadır. Bu türden bir bakış açısına göre temel referans noktası halkın desteğinin elde edilmesidir. Ayaklanmalara karşı koyma faaliyetlerinde askerî yöntemlerin yanı sıra siyasi, ekonomik, kültürel ve manevi açıdan gerçekleştirilecek uygulamaların birlikte yönetilmesinin önemi vurgulanmaktadır (Demir, 2020, s. 90).

Bu yaklaşımın ağırlık merkezini ise, hükûmetin halkla arasındaki ilişkisi, halkın hükûmeti meşru olarak algılaması ve desteği oluşturur. Bu bakımdan mevcut otoritenin meşruiyetini sürdürmesi veya meşru olarak algılanması önemlidir. Böylelikle bu yaklaşımda önceliğin halkın korunmasına, halkın güvenliğinin sağlanmasına ve halkın desteklenmesine verildiği söylenebilir (Kilcullen vd., 2009, s. 14). Temel olarak ise “temizle-tut-inşa et (*clear-hold-build*)” şeklinde ifade edilen faaliyetler ile karakterize edilir. Bu faaliyetlerin ilk örneklerinden biri olarak, 1948-1960 yılları arasında İngilizlerin Malaya'daki ayaklanmalar karşısında uyguladığı ve temelde güvenliği yeniden temin etmek için ayaklanmacılar ile halkın birbirinden ayrılması fikrini barındıran “temizle ve tut (*clear and hold*)” yöntemi gösterilmektedir. Bu yöntemin Malaya'daki teorisyeni ve

uygulayıcısı olan Robert Thompson'a göre mevcut otorite tarafından ayaklanmaya karşı koymaya yönelik genel bir plan oluşturulmalı ve bu plan ayaklanmacıları yalnızca etkisiz hale getirmeye değil, siyasi boyuttaki yıkıcı faaliyetleri bertaraf etmeye de yönelik olmalıdır. Bu nedenle ayaklanmacıların temel faaliyetlerini gerçekleştirdiği bölgelerde öncelikle güvenlik temin edilmelidir. Bu doğrultuda ayaklanma bölgesi ayaklanmacılardan temizlenmeli, aşama aşama ayaklanmacılardan temizlenen bölgelerde ise üs bölgeleri oluşturularak güvenlik birimlerinin sayısı artırılmalıdır (Thompson, 1966, ss. 50-58). Bu yöntem daha sonraları ABD ordusu tarafından geliştirilerek “temizle-tut-inşa et” şeklinde formüle edilmiştir. Bu geliştirilmiş biçimde ise karşı koyan taraf; bir taraftan ayaklanmanın ortaya çıktığı bölgeyi ayaklanmacılardan temizler, ayaklanmacıların tekrar faaliyet göstermemesine veya geri dönmemesine yönelik tedbirler alarak otoritesini korurken, diğer taraftan da halkın ihtiyaçlarını veya isteklerini de içerecek şekilde siyasal, sosyal ve ekonomik boyuttaki yönetim ve kalkınma programları vasıtasıyla sürdürülebilir bir halk desteği inşa eder (Guide to the Analysis of Insurgency, 2012, s. 16). Ancak burada, halk-merkezli yaklaşımların her zaman kuvvet kullanımını içermeyen tedbirlerden oluşan yöntem ve uygulamaları kapsadığına dair bir algılamının doğru olmayacağını da belirtmek gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, halk-merkezli yaklaşımlar sosyal, siyasal ve ekonomik boyuttaki faaliyetlerle birlikte çeşitli seviyelerde zor ve kuvvet kullanımını gerektiren faaliyetleri de içerebilmektedir. Dolayısıyla “halka yönelik yaklaşımlar” açısından bu ayırt edici husus çalışmadaki bir diğer kategoriye oluşturmaktadır.

En nihayetinde ayaklanmalara karşı koyma açısından önemli olan; ayaklanmayı henüz başlamadan veya yayılmadan önleme ve engelleme, eğer bunda başarısız olunup ayaklanma başlar ve genişler ise en kısa sürede sona erdirmeye, sona erdirildikten sonraki dönemde ise benzer bir olayın tekrar etmesini tetikleyecek etkenleri ortadan kaldırabilme düşüncesidir. Bu çerçevede, icra edilecek tüm faaliyetlerde hukuki çerçevenin dışına çıkmamak ve yasal zeminde hareket etmek de ayrı bir öneme taşımaktadır. Bu durumun, daha önce de üzerinde durulduğu şekliyle, ayaklanmacıların da esasen siyasal amaçları doğrultusunda elde etmeye yönelik çaba sarfettiği meşruiyeti, mevcut otorite açısından sürdürme veya meşru olarak algılanma ile de yakından ilişkili olduğu söylenebilir (Kiras, 2007, s. 197; Kilcullen, 2006b, s. 8; Alderson, 2010, s. 35; O'Neill, 2015, s. 15).

Dolayısıyla yasal çerçevede hareket etme ve meşruiyet, ayaklanmalara karşı koyma faaliyetlerini yürüten devletler için üzerinde hassasiyetle durulması gereken birbiriyle ilişkili kıstaslar olarak belirmektedir. Bununla birlikte, kendi ülkelerinde bu mücadeleyi yürütenlerin halka şiddetle baskı yapmaları durumunda halkın nezdinde meşruiyetleri sorgulanabilir. Uygulanan şiddet veya kuvvet kullanımı yasal zeminin dışına çıkarsa bu durum daha da kırılğan hale gelebilir. Diğer taraftan, özellikle işgalci bir devlet açısından meşruiyet kazanmak ve bunu muhafaza etmenin ise çok daha zor olduğu söylenebilir (Demir, 2020, ss. 69-70). Bu düşüncelerin pratiğe dökülmesinin ise kolay olmayacağı açıktır. Zira, Osmanlı döneminde Birinci Dünya Savaşı sırasında Arap Yarımadası'ndaki ayaklanmalarda rol oynayan Thomas Edward Lawrence'ın da nitelendirdiği üzere ayaklanmaya karşı koyma; “yavaş ve karmaşık bir süreç olup bıçakla çorba içmeye benzer” (Lawrence, 2011, s. 8). Bu bağlamda, Türkiye ve Fransa'nın ayaklanmaya karşı koyma yöntemlerinin incelenmesinde kullanılacak diğer iki kategori, “yasal çerçevede hareket etme” ve “meşruiyeti gözetme” olarak belirlenmiştir.

Yukarıda bahsedilen güvenlik, sosyal, siyasal ve ekonomik boyutlardaki faaliyetler ile iki farklı kuramsal yaklaşım da tarihsel süreçte “bıçakla çorba içmeye çalışılırken” şekillenmiştir. Nitekim bir taraftan askerî yöntemler, diğer taraftan ise gerek halkı desteklemeye yönelik gerekse de yeniden inşa ve sürdürülebilir istikrar ortamı yaratma gibi diğer faaliyetler de bu karmaşık ve uzun sürece dahil edilebilir. Sonuçta, ayaklanmaya benzer şekilde ayaklanmaya karşı koyma da askerî, siyasal, ekonomik, toplumsal, kültürel vb. bileşenleri olan çok boyutlu bir olgu olarak değerlendirilebilir.

Böylelikle, ayaklanma ve ayaklanmalara karşı koyma konusunda kavramsal ve kuramsal bir çerçeve sunulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, tarihsel perspektifte incelendiğinde ayaklanmaya karşı koymaya yönelik iki temel sonuç çıkarılabilmektedir. Bunlardan ilki, ayaklanmaya karşı koymaya dair kuramsal bakış açısının geçmişten günümüze düşman-merkezli yaklaşımlardan halk-merkezli yaklaşımlara doğru evrildiğidir. İkinci olarak ise, geçmişte bir ayaklanma karşısında uygulanan güvenlik boyutundaki askerî operasyonlar ve geleneksel askerî yöntemler ön plana çıkarken, güvenlik boyutundaki faaliyetler önemini korumakla birlikte günümüzde sosyal, siyasal ve ekonomik boyuttaki karşı koyma yöntemlerinin de kavramsal açıdan bir arada değerlendirildiğidir.

Çalışmada yer alan örnek vakaların 1920'li yıllarda meydana geldiği ve düşman-merkezli yaklaşımlar ile güvenlik boyutundaki yöntemlerin ağırlıklı uygulandığı iddia edilen bir tarihsel aralıkta gerçekleştiği belirtilmelidir. Buna ilave olarak, her ne kadar bir ayaklanmanın kendine has dinamikleri olsa da benzer ayaklanma vakaları karşısında ülkelerin benimsedikleri yaklaşımlar ve uygulamaların birtakım benzerliklerin yanı sıra farklılıkları da içerdiği söylenebilir.

Bu çerçevede Büyük Dürzi ve Şeyh Said Ayaklanmaları birer örnek vaka olarak incelenecektir. Akabinde, ayaklanmalara karşı koyma bağlamında gerek güvenlik gerekse de sosyal, ekonomik ve siyasal boyutlardaki davranış tarzı ve uygulamaları içerecek şekilde Fransa ve Türkiye'nin karşı koyma faaliyetleri ortaya çıkarılacaktır. Sonuçta, bu faaliyetler içerisinde ön plana çıkan hususlar belirlenen kategoriler kapsamında karşılaştırmalı olarak analiz edilecektir.

2. BÜYÜK DÜRZİ AYAKLANMASI VE FRANSA'NIN AYAKLANMAYA KARŞI KOYMA YÖNTEMLERİ

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında dağılmaya başlamasıyla, Sykes-Picot Anlaşması doğrultusunda 1920 yılında Fransız askeri kuvvetleri Suriye'deki Şam şehrini işgal etmiştir. Diğer taraftan Milletler Cemiyeti, ilerleyen süreçte bağımsız birer devlet haline gelecek olan Suriye ve Lübnan'ın toprakları üzerinde Fransa'ya mandater yönetim yetkisi tanımıştır. Ayrıca, Milletler Cemiyeti'nin manda yönetimlerinin kuruluş amacını açıklamaya yönelik o dönemdeki söyleminin genel olarak, manda yönetimi altındaki toplulukların “çıkarlarını gözetme ve bağımsızlık için hazırlanmaları” temelinde şekillendiği belirtilmelidir (Best vd., 2015, s. 101; Grainger, 2015, s. 275).

Bu bağlamda, Fransa'nın Suriye topraklarındaki manda idaresi konusunda Milletler Cemiyeti tarafından 1922 yılının ağustos ayında kabul edilen resmî belgede ön plana çıkan hususlar özetlenerek aşağıda sıralanmıştır (League of Nations Official Journal, French Mandate for Syria and the Lebanon, 1922, ss. 1013-1017):

- Fransa, belirtilen bölgedeki halka “idari” açıdan tavsiye ve yardım sağlamakla yükümlüdür.

- Mandater, Suriye ve Lübnan'da yerlilere olduğu kadar yabancılara da temel haklar açısından tam bir garanti sağlayacak bir “yargı sistemi” kuracaktır.
- Mandater, bu yetkinin yürürlüğe girmesinden itibaren üç yıllık bir süre içinde Suriye ve Lübnan için “anayasa” oluşturacaktır.
- Bu anayasanın kapsamı, yerel makamlarla mutabık kalınarak çerçevelenecek ve söz konusu topraklarda yaşayan tüm nüfusun haklarını, çıkarlarını ve isteklerini dikkate alacaktır.
- Mandater, “savunma maksatlı” olarak söz konusu bölgede askerî birlik bulundurabilecek ve gerekli gördüğü durumlarda bunların sayısını artırabilecektir.
- Mandater, askerlerinin ve tüm malzeme, ikmal ve yakıtın geçişi için Suriye ve Lübnan'ın limanlarını, demiryollarını ve haberleşme araçlarını her zaman kullanma hakkına sahip olacaktır.
- Anayasanın yürürlüğe girmesine ve kamu güvenliğinin yeniden tesisine kadar, bölgenin savunması için gerekli olabilecek miktarda “yerel halktan oluşturulan birlikler veya kolluk birimleri” teşkil edilebilecektir.
- Suriye ve Lübnan halkları arasında “ırk, din veya dil farklılıkları nedeniyle” hiçbir şekilde ayırım yapılmayacaktır.

Milletler Cemiyeti'nin belirtilen bu kararı doğrultusunda Fransa, o döneme özgü koşullar içerisinde tartışmalı da olsa, Suriye ve Lübnan'da meşru bir otorite haline getirilmiştir. Ancak bu otoritenin veya hükûmet biçiminin esasen kalıcı olarak kurgulanmadığı, bunun yerine yukarıda belirtilen çerçevede ve geçici olarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır.

Fransa'nın elde ettiği siyasi otoriteyi pratiğe dökme bağlamında gerçekleştirdiği ilk faaliyetlerinden birisi ise bölgeyi Suriye ve Büyük Lübnan olarak iki büyük proto-devlete bölmek olmuştur. Ayrıca Suriye proto-devleti de idari olarak beş alt birime bölünmüştür. Bunlar; Şam, Halep, Alevi, Cebel Dürzi ve daha sonraları Türkiye'ye katılacak olan yarı özerk İskenderiye olarak belirlenmiştir. Milletler Cemiyeti'nin yukarıda belirtilen kararında, Suriye ve Lübnan halkları arasında hiçbir şekilde ırk, din ve dil farklılıkları nedeniyle ayırım yapılamayacağı açıkça belirtilse de Fransa'nın bu uygulamasından anlaşılacağı üzere genel olarak mezhepsel farklılıklar

üzerinden bir ayırım gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, bu türden bir ayrımcılığa yönelik faaliyetlerin alan yazında “böl ve yönet” politikası olarak kavramsallaştırıldığı da bilinmelidir (Provence, 2008, ss. 59-61).

Fransız mandası haline gelen ve idari açıdan bölünen Suriye ve Lübnan topraklarında, bu faaliyetlere karşı daha 1920' lü yılların başlarından itibaren çok sayıda küçük çaplı ayaklanma hareketleri başlamıştır. Nitekim 1920 yılından 1925 yılında başlayacak Büyük Dürzi Ayaklanmasına kadarki süreç içerisinde meydana gelen bu ayaklanma hareketlerinin temel nedenin, Fransız yönetimi ile bölgede varlığını sürdüren yerel ve geleneksel idari yapılar arasındaki siyasi ve sosyal boyuttaki anlaşmazlıklar olduğu söylenebilir (Miller, 1977, s. 547). Ancak, bu dönemdeki ayaklanma hareketleri incelendiğinde bunların dağınık ve daha ziyade yerel bazdaki münferit gayrinizami saldırılar şeklinde kalarak ayaklanmacılar açısından istenilen etkiyi ortaya çıkarmadığı anlaşılmaktadır.

Fransızlar, böl ve yönet yaklaşımına paralel olarak Suriye'nin güneyindeki Cebel Dürzi bölgesi ile doğrudan bir ilişki geliştirmeye çalışmışlardır. Bu bölgede ve özellikle de Suriye'nin güneybatısında yer alan Havran'da çoğunlukla Dürzi nüfusunun yaşadığı bilinmektedir. Fransızlar 1921 yılında, Cebel Dürzi'deki aşiretlerin yerel liderleriyle, burayı yarı özerk bir devlet olarak kuran bir anlaşma da imzalamıştır. Buna göre, Fransız manda yönetimini kabul etme ve bu yönetime karşı herhangi bir faaliyette bulunmama karşılığında, belirlenecek bir vali ile birlikte temsilciler meclisi bölgeyi idari açıdan yönetecektir. Bu yaklaşımın, bir taraftan çoğunlukla Dürzilerin yaşadığı bölgedeki iktidar yapısını âdem-i merkezîyetçi bir anlayışla Şam'dan izole etmeyi, diğer taraftan ise bölgedeki Dürziler arasındaki geleneksel aşiret yapısı ve ataerkil bağları kırmayı amaçladığı da iddia edilebilir (Khoury, 1987, s. 153).

Her ne kadar Fransa ile Cebel Dürzi bölgesindeki yerel aşiret liderleri arasında bir anlaşma yapılmış olsa da 1922 yılına gelindiğinde, bölgede tanınan ve sözü geçen Dürzi aşiret lideri Sultan Paşa el-Atraş liderliğinde ayaklanma hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu olaylar neticesinde, henüz Yüzbaşı rütbesinde bulunan Fransız subayı Gabriel Carbillat, Cebel Dürzi bölgesinin geçici valisi olarak görevlendirilmiştir (Miller, 1977, s. 52).

Esasen bir istihbarat subayı olan Yüzbaşı Gabriel Carbillat'ın, Cebel Dürzi'deki görev süresince tuttuğu kendi notlarından oluşturulan “Cebel

Dürzi'de (*Au Djebel Druze*)" başlıklı bir anı kitabı bulunmaktadır. Bu kitapta, Carbilllet'in göreve başladıktan sonraki ilk iki yıl içerisinde, bölgede birçok okul inşa ettirdiği, yol yapım çalışmalarını tamamladığı ve başta su temini olmak üzere alt yapı faaliyetlerinde bulunduğu belirtilmektedir. Carbilllet ayrıca, yerel halkın büyük bir çoğunluğunun okuma-yazma bilmediğini ve bölgenin neredeyse tamamının farklı aşiret yapılarının etkisi altında bulunduğunu tespit etmektedir. Dahası, aşiret yapılanmalarının da kendi aralarında özellikle verimli toprakların paylaşımı ve kullanımı konusunda birtakım sorunlar yaşadığını ancak Sultan Paşa el-Atraş'ın bölgedeki aşiretlerin tamamıyla irtibatlı olduğunu ve sözünün geçtiğini ifade etmektedir. Diğer taraftan, her ne kadar bölgedeki halk yapılan okul, yol vb. faaliyetlerden memnun olsa da aşiretlerin bölgedeki hakimiyetinin üzerinde henüz yüzbaşı rütbesinde bulunan bir yabancı subayın otoriteyi temsil etmesinin özellikle aşiret liderleri tarafından hoş karşılanmadığı ve meşru görülmediği anlaşılmaktadır (Carbilllet, 1929, ss. 15-19).

Bu bağlamda, vali olarak görev yapan Yüzbaşı Carbilllet'in Cebel Dürzi bölgesini, halkın iradesinden, yerel idari yapılanmalar ve yerleşik siyasi geleneklerden ziyade Fransız bakış açısı ve normlarına göre yönetmeye çalıştığı iddia edilmektedir. Yerel halka ve özellikle çocuklara Fransızca öğretilmesi, yerel halkın yaşam tarzına saygı gösterilmemesi, toprakların paylaşımı konusunda aşiret liderlerinin görüşlerinden farklı hareket edilmesi bu doğrultuda gösterilen ilk örneklerdendir. Dolayısıyla bu tutum, bölge halkının bir kısmında tepki oluşturmuştur. Siyasi ve idari anlaşmazlıkların yanı sıra gerek Birinci Dünya Savaşı sonrasında tarımsal üretimin azalması gerekse de artan vergiler karşısında ekonomik boyutta sıkıntı çeken halkın durumu daha da kırılğan bir hale gelmiştir (Khoury, 1987, s. 155).

Dolayısıyla, her ne kadar el-Atraş önderliğinde 1922 yılında başlatılan küçük çaplı ayaklanma hareketleri de daha öncekiler gibi başarısız olsa da Fransız yönetimine karşı tepkiler sürmüştür. Bu doğrultuda, 1925 yılının temmuz ayında Sultan Paşa el-Atraş, manda toprakları genelinde Fransız Yüksek Komiseri olarak görev yapan Maurice Sarrail'e şikayetlerini ve taleplerini bildirmek üzere Beyrut'a bir heyet göndermiştir. Öncelikli taleplerinden bir tanesi ise Vali Carbilllet'in görevden alınmasıdır (Carbilllet, 1929, s. 20). Sarrail'in bu talep ve şikayetler karşısındaki tepkisi ise heyetin tamamını herhangi bir yargılama olmaksızın tutuklatmak olmuştur. Şiddet

içermeyen bu başarısız girişimin ardından Sultan Paşa el-Atraş, Şam'da yeni oluşturulan ve Fransız mandası karşıtı siyasi faaliyetler yürüten Halk Partisi'nin bazı üyelerinin de desteğiyle, Fransız otoritesine karşı üç yıl öncesine göre daha geniş çaplı bir ayaklanma başlatmıştır (Provence, 2005, ss. 80-82).

Ayaklanmanın ilk safhasında, özellikle Şam çevresinde ayaklanmacılar tarafından, emperyalistlere karşı çıkılması ve Suriyelilerin millî ve dinî inançlar doğrultusundaki isteklerini gerçekleştirmek için silahlanması gerektiğini içeren yazılı broşürler dağıtılmıştır. Bu durum, ayaklanmanın başlangıcında kullanılan söylemlerin emperyalizm karşıtılığı, etnik milliyetçilik ve dinî inanç üzerinden inşa edilmesi bakımından önemlidir. İlerleyen süreçte ayaklanmacılar taleplerini daha geniş bir çerçevede ifade etmeye devam etmiştir. Bu taleplerden ön plana çıkanlar arasında; Suriye'nin tam bağımsızlığı ve birliği, bir kurucu meclisin özgürce seçilmesi, anayasa çerçevesinin oluşturulması, Fransız askeri birliklerinin ülkeden tahliyesi, ulusal bir ordunun oluşturulması gibi hususlar yer almıştır (Bokova, 1990, s. 205). Bu hususlarda, sadece Cebel Dürzi için değil Suriye'nin tamamına yönelik isteklerin olduğu dikkat çekmektedir. Böylelikle, esasen yerel çaplı ve Dürzilere yönelik kökenlerine rağmen ayaklanma hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. Nitekim ayaklanmacılar, Suriye'deki şehir merkezlerinden de destek bulabilmiştir. Dolayısıyla ülke çapında yayılmaya başlayan ayaklanmanın, seküler bir etnik milliyetçi retoriğin yanı sıra dinî ifadelerin kullanımıyla da desteklendiği görülmektedir. Bununla birlikte, hazırlanan broşürlere ilave olarak çeşitli yerlerde halka açık toplantılar gerçekleştirmek suretiyle ayaklanmaya yönelik destek çağrılarının daha fazla halk kesimine ulaşması amaçlanmıştır (Provence, 2005, ss. 82-83). Bu bağlamda, yerel bazda başlayan ayaklanmanın daha genele yayılarak neredeyse tüm Suriye topraklarına sirayet eden bir ayaklanma biçimini aldığı anlaşılmaktadır.

Cebel Dürzi'den neredeyse tüm Suriye'ye yayılan bu ayaklanma açısından belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus ise ayaklanmanın adlandırılması konusundadır. Alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde bu ayaklanma kimi çalışmalarda Büyük Suriye Ayaklanması olarak geçerken diğer bir kısmında ise Büyük Dürzi Ayaklanması olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmalar incelendiğinde, ayaklanmanın milliyetçi motivasyonla gerçekleştiğini vurgulayanların ilk adlandırmayı daha çok kullandığı

görülmektedir. Diğer taraftan, ayaklanmayı, etnik milliyetçi yönü kabul edilmekle birlikte, daha ziyade mezhepsel-dinî motivasyonla ele alanların ise ikinci adlandırmayı tercih ettiği anlaşılmaktadır (Miller, 1977, ss. 545-546). Nitekim bu ayaklanmanın kimi çalışmalarda Arap milliyetçiliğinin doğuşu veya yükselişi olarak nitelendirildiği de görülmektedir.

Neticede Fransızlar, bölgedeki mezhep farklılıklarını gözeterek “böl ve yönet” yöntemini uygulasa da 1925 yılından itibaren Cebel Dürzi bölgesindeki aşiretler ve Sultan Paşa el-Atraş önderliğinde mevcut otoriteye karşı büyük bir ayaklanma meydana gelmiş ve yaklaşık iki yıl sürecek olan olaylar kısa zamanda yayılmıştır.

Öte yandan, Fransa'nın Suriye'deki en yüksek temsilcisinin ve aynı zamanda Fransa'nın manda yönetiminden sorumlu olarak “meşru otoriteyi” temsil eden kişinin “Yüksek Komiser” olarak adlandırıldığı belirtilmelidir. Yüksek Komiser, Fransız hükümeti tarafından seçilerek yetkilendirilmekte ve faaliyetleri karşısında Fransız hükûmetine hesap vermektedir. Bununla birlikte bu çalışmanın odak konusu olan ayaklanmaya karşı koyma bağlamında uygulanan yöntemler açısından ön plana çıkan ilk husus ise halk ve ayaklanmacılar arasında ayırım gözetmeden gerçekleştirilen askeri boyuttaki faaliyetlerdir. Yerel çaptaki ayaklanmanın genişleyerek Şam da dahil olmak üzere merkezi alanlara sıçraması üzerine, Yüksek Komiser olarak görevli bulunan General Maurice Paul Emmanuel Sarrail, herhangi bir uyarıda bulunmaksızın bu antik kentin yaklaşık 24 saat boyunca ve sürekli olarak “topçu ve hava birlikleriyle bombalanmasını” emretmiştir. Aslında daha önceki dönemlerde, yerleşim yerlerinin doğrudan bombalanması hem Fransız hem de İngilizler tarafından özellikle denizaşırı sömürgelerdeki ayaklanmalarda bölge halkını cezalandırmak için kullanılan yaygın bir yöntem olmuştur. Ancak daha önce, havadan ve Şam gibi büyük ve önemli şehir merkezlerine yönelik olarak kullanılmamıştır (Miller, 1977, ss. 545-546). Ayrıca belirtmek gerekir ki, bir ayaklanma karşısında havadan bombalama pratiğinin ise ilk kez İtalyanlar tarafından Trablusgarp Savaşı esnasında gerçekleştirildiği kabul edilmektedir (Beckett, 2001, s. 43). Ancak herhangi bir uyarı olmadan ve halk ile ayaklanmacıları ayırt etmeden yapılan bu tür bir kuvvet kullanımı uluslararası toplumda da büyük bir tepki oluşturmuş ve o dönemki koşullar dahilinde hem insani hem de mevcut uluslararası hukuk açısından tartışmalara konu olmuştur (Wright, 1926, ss. 263-264).

Topçu ve hava birlikleriyle bombardımandan sonraki zamanda da güvenliği temin etmek için askerî operasyonlara ağırlık verilmiş ve ayaklanmaya katıldıkları değerlendirilen kişiler yerleşim yerlerinin meydanlarında herhangi bir yargılama olmadan doğrudan idam edilmiştir. Ayrıca, şehir merkezleri ve köylerde zırhlı araçların da katılımıyla düzenli ordu birlikleriyle askerî operasyonlar icra edilmiş ve birçok yerleşim yeri zarar görmüştür. Bu esnada, Şam'ın doğrudan bombalanması sonucunda, uluslararası toplumdaki şiddetli tepkilerin de büyük ölçüde etkisiyle, Yüksek Komiser General Sarraill görevden alınmak zorunda kalınmıştır. Yerine ise; daha önceleri gazeteci olarak görev yapan bir politikacı olan Henry de Jouvenel görevlendirilmiştir. Bu durum Fransızların ayaklanmalara karşı koyma tecrübelerinde, “bir sivilin görevlendirilmesinin ilk örneği” olarak kayıtlara geçmiştir. Jouvenel'in ilk faaliyetlerinden birisi ise 16 Şubat 1926 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk ile diplomatik görüşme yaparak Suriye'nin kuzey sınırlarını iki taraflı güvence altına almaya çalışmak olmuştur (Provence, 2015, s. 138).

İlerleyen süreçte ayaklanma askerî olarak bastırılmışsa da güvensizlik ortamı devam etmiştir. Bu sebeple; ayaklanmaya katılanlara genel af ilan edilmesi, daha önce mezhepsel olarak ayrılan devletçiklerin yönetiminin tekrar birleştirilmesi, doğrudan yönetim yerine Fransızların danışmanlığında yerel yöneticilerin iktidara gelmesinin sağlanması suretiyle dolaylı bir yönetim oluşturulması, anayasa oluşturulması için meclis kurulması ve manda yönetiminin sona ermesine yönelik zaman planlaması yapılması hususları kararlaştırılmış ve uygulanmaya çalışılmıştır. Bu uygulamalar, güvenlik boyutundaki faaliyetlerden sonra halkı merkezine alan yaklaşımlara doğru bir eğilimin olduğuna dair bir fikir verebilmektedir. Ancak, Fransızların bir yandan da propaganda faaliyetlerini artırdıkları ve yerel basına sansür uyguladıkları da bilinmektedir. Bu propagandalardan bir tanesi; “*siz (Suriyeliler) Fransa olmadan hiçbir şey yapamazsınız, ancak Fransa sizin için her şeyi yapabilecek güçtedir*” şeklindedir (Provence, 2015, ss. 139-149).

Ayrıca, “Yüksek Komiserlik” adı altındaki idari yapılanma ve daha başlangıçta “böl ve yönet” şeklindeki yaklaşımla Suriye'de otoriteyi sağlamaya çalışan Fransa'nın, bir yandan hava araçları, toplar ve zırhlı araçlar gibi o dönemdeki teknolojik yeniliklerden faydalanırken diğer taraftan da doğrudan bir yönetim yerine, yerel siyasi elitler olarak

nitelendirilebilecek aşiret liderlerinin Fransızların kontrolünde bir hükümet olarak görev yaptığı “dolaylı bir yönetimi” tercih ettiği anlaşılmaktadır. Böylelikle Fransız tecrübesinin, zamanla baskı uygulamaktan rıza elde etmeye ve düşman-merkezli yaklaşımdan halkı odağına alan bir yaklaşıma doğru kısmen evrildiği söylenebilir. Ancak, rızaya yönelik Fransa'ya özgü faaliyetlerin ve kısmen halkı odağına alan yaklaşımın tamamen halk dostu olarak ifade edilebilecek uygulamaları içerdiği söylenemez (Frémeaux ve Reis, 2016, s. 71).

Nitekim, her ne kadar ayaklanmaya karşı koyma askerî olarak başarılı olmuş ve 1927 yılından itibaren ayaklanmacıların şiddet eylemleri büyük ölçüde durdurulabilmiş olsa da siyasi, sosyal ve ekonomik boyutlardaki memnuniyetsizliklerin giderilmesi noktasında başarısız olduğu söylenebilir. Sonuçta Suriye’de mevcut otoriteye karşı tepkilerin sürmesiyle birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ortam koşullarının da etkisiyle, bağımsızlığın elde edilmesine engel olunamadığı bilinmektedir.

3. ŞEYH SAİD AYAKLANMASI VE TÜRKİYE’NİN AYAKLANMAYA KARŞI KOYMA YÖNTEMLERİ

Suriye’deki ayaklanmadan yaklaşık altı ay kadar önce Türkiye’de Şeyh Said liderliğinde bir ayaklanma ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte bu ayaklanmanın, o dönemde Türkiye’deki daha çok etnik-ayrılıkçı ideoloji ve motivasyonları yönlendirmede etkili olan ve Kürt İstiklal Komitesi (Azadi/Kürdistan Bağımsızlık Komitesi) ve Kürt Teali Cemiyeti (Kürdistan Teali Cemiyeti) olarak adlandırılan gizli komiteler ve cemiyetler vasıtasıyla planlandığı iddia edilmektedir. Ayrıca farklı kaynaklarda “karşı-ihtilal, irticai, ayrılıkçı, gerici, din perdesi veya şemsiyesi altında millî” şeklindeki nitelendirmelerle ifade edildiği de görülmektedir (Cemal, 1955, ss. 13-14; T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1972, s. 97; Kalafat, 1992, s. 101; Mumcu, 1997; Toker, 1998, s. 27; Aybars, 2018, s. 285).

Kimi yazarlar tarafından ise bu ayaklanmanın, doğrudan doğruya Kürt milliyetçiliğinin doğuşu olarak adlandırıldığını da belirtmek gerekir (Olson, 2013; Olson, 2000). Şeyh Said ise İstiklal Mahkemesi’nde verdiği ifadede bu ayaklanmanın amacının şeriat düzenini geri getirmek olduğunu, ancak ayaklanmanın diğer liderlerinden bazılarının ise bir Kürdistan hükümeti kurma hedefinde olduklarını söylediği belirtilmektedir (Örgeevren, 2002, s. 201).

Neticede, Suriye'deki Dürzi Ayaklanmasının dinamiklerine benzer şekilde, alan yazında daha ziyade dinî söylemler ve milliyetçilik motivasyonu ile anılan bu ayaklanma, Musul meselesinin ön plana çıktığı dönemde meydana gelmesiyle de ayrıca dikkat çekmekte ve bu sorunla sıklıkla ilişkilendirilmektedir. Ayrıca; saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, halifeliğin kaldırılması gibi geniş çaplı birtakım toplumsal ve siyasal yeniliklerin etkilerinin henüz yeni olduğu bir süreçte merkezi otoriteye karşı ortaya çıkmasının da ayaklanma üzerindeki kavramsal tartışmalara yön verdiği söylenebilir.

Bunlara ilave olarak, Türkiye'de 1923 yılında ilan edilen cumhuriyet idaresinin henüz çok yeni olduğu da göz ardı edilmemelidir. Kaldı ki, bir taraftan yabancı düşman işgalinden henüz kurtulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti farklı sorunlarla karşılaşırken diğer taraftan ise ülke içerisinde meydana gelen çeşitli ayaklanmalarla mücadele etmektedir. Ayrıca bu ayaklanmanın öncesi, içinde bulunduğu koşullar, sonrası ve ortaya çıkardığı sonuçlar bağlamında Türkiye için bir dönüm noktası olarak nitelendirildiği de görülmektedir (Toker, 1998, s.9).

Şeyh Said Ayaklanması, 1925 yılının şubat ayının ortalarında başlamıştır⁷. Ayaklanmaya karşı hükümet tarafından verilen ilk tepki ise, ayaklanmanın ortaya çıktığı bölgeye yakın yerlerde konuşlu bulunan askerî birliklerin görevlendirilerek ayaklanma bölgesine sevk edilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, Genelkurmay Başkanlığı tarafından ayaklanmayı askerî açıdan sona erdirmek üzere “Üçüncü Ordu Müfettişliği” görevlendirilmiştir (T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1972, ss. 91-95).

Akabinde, Cumhurbaşkanı başkanlığında ve Genelkurmay Başkanı'nın da katılımıyla 21 Şubat 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu toplanmış ve ayaklanmanın etkili olduğu bölgedeki bazı yerleşim yerlerinde bir ay süre ile “sıkıyönetim (örf-i idare)” ilan edilmesi kararlaştırılmıştır (Toker, 1998, s. 25). 23 Şubat 1925 tarihinde meclis onayına sunulan

⁷ Alan yazında ayaklanmanın tam olarak ne zaman başladığına yönelik farklı görüşlerle karşılaşılabilir. Örneğin Martin van Bruinessen (2013, s. 422) 8 Şubat 1925 tarihini belirtmektedir. Behçet Cemal (1955, s. 22) ise 15 Şubat 1925 tarihini ayaklanmanın başlangıç tarihi olarak iddia etmektedir. Ancak bu farklı görüşlere rağmen, o dönemde Başbakan olarak görev yapan Ali Fethi Okyar tarafından ayaklanmanın başlangıç tarihi 13 Şubat 1925 olarak belirtilmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1925, Devre: 2, Cilt: 14, İçtima Senesi: 2, 64. İçtima: s. 306).

sıkıyönetim ilanı hakkındaki Başbakanlık tezkeresi 25 Şubat tarihinde onaylanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 14, İçtima Senesi: 2, 64. İçtima, 2. celse).

Yine aynı gün, ayaklanmacıların siyasi hedeflerine ulaşabilmek maksadıyla dinî inanç ve değerleri istismar ettikleri düşüncesiyle, halihazırda 29 Nisan 1920 tarihinden beri yürürlükte olan “Vatana İhanet (Hiyanet-i Vataniye) Kanunu’na bir madde ilave edilmesi (556 sayılı Kanun)” de mecliste kararlaştırılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, Hiyaneti Vataniye Kanununun Birinci Maddesinin Tadili Hakkındaki 15 Nisan 1339 Tarihli Kanuna Müzeyyel Kanun). Bu kanunun yeniden düzenlenmiş hali ayrıca, 26 Şubat 1925 tarihinde resmî gazetede yayımlanmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 14, İçtima Senesi: 2, 64. İçtima, 2. celse: ss. 309-311).

Böylelikle, ayaklanmanın başladığı tarihten yaklaşık 10 gün sonra mevcut yasalar ile hukuk düzeni çerçevesinde ve Bakanlar Kurulu kararı ile meclisin onayıyla sıkıyönetim ilan edildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, bir kanuna dayandırılarak ayaklanmacıların uyguladıkları şiddet eylemlerinin “vatana ihanet” suçu kapsamında değerlendirildiği ve bu suça dair hukukî yargılamaların “yasal zemini ve çerçevesi” oluşturulduğu görülmektedir.

Bununla birlikte, ayaklanmanın bir an önce sonlandırılmasının o dönemde meclisteki en önemli gündem konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim, mecliste ayaklanma karşısında alınacak tedbirler üzerine devam eden tartışmalar, siyasi konulardaki diğer faktörlerin de etkisiyle bir hükûmet değişikliğine sebep olacak kadar büyümüştür. Öyle ki, Ali Fethi Okyar’ın başında olduğu hükûmetin istifası, ayaklanmaya karşı uygulanacak tedbirlere dair 3 Mart 1925 tarihinde yapılan oylama sonrasında gerçekleşmiştir. Bu hükûmetin istifasında, ayaklanma vakasına karşı gereken önemin gösterilmediği, yerel bazda ve yetersiz tedbirler tercih edildiği görüşü de etkili olmuştur. Yeni bir hükûmet oluşturmak görevi ise İsmet İnönü’ye verilmiştir (Toker, 1998, s. 28). İnönü, yeni hükûmeti kurmasının hemen akabinde ayaklanma karşısında daha geniş çaplı ve kısa sürede istenilen sonucu verebileceğini değerlendirdikleri tedbirlerin kabulü için mecliste önemli bir rol üstlenmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1925, Devre: 2, Cilt: 15, İçtima Senesi: 2, 69. İçtima, Celse 1-2, ss. 126-154).

Yeni hükûmet ilk olarak, ayaklanma karşısında uygulamayı tasarladığı tedbirleri içeren bir “İçişleri Programı” sunmuştur. Bu programın adından da

anlaşılacağı üzere çizdiği geniş çerçeve, ayaklanmaya verilen önemi de açıklamaktadır. Ayrıca, 4 Mart 1925 tarihinde 578 sayılı “Takrir-i Sükûn Kanunu'nun” kabulü ve yine aynı tarihte biri Ankara'da diğeri ise ayaklanmanın meydana geldiği bölgede gezici olarak görev yapacak şekilde iki “İstiklal Mahkemesi'nin” oluşturulması da meclis tarafından kararlaştırılmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 1925, Devre: 2, Cilt: 15, İctima Senesi: 2, 69. İctima, Celse 1-2, ss. 126-154).

Yeni kurulan hükûmetin güvenoyu aldığı 4 Mart 1925 tarihindeki meclis konuşmasında İnönü; “...*Siyaseti dahiliyede her şeyden evvel hadisatı ahirenin sürat ve şiddetle itfası ve memleketin maddeten ve manen ifsattan vikayesi, umumî huzur ve sükûnun muhafazası ve herhalde devlet nüfuzunun teyit ve tarsini için seri, müessir tedabiri mahsusa ittihazını iltizam ediyoruz.*” diyerek devlet otoritesinin yeniden tesis edilmesini ve toplumda huzur ve güven ortamının sağlanmasını vurgulamıştır. Bu maksatla da ayaklanmanın hızlı ve kesin bir biçimde sona erdirilmesini amaç edindiklerini ifade ettiği görülmektedir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 15, İctima Senesi: 2, 69. İctima, Celse 1-2: s. 127).

Aynı gün mecliste kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu da toplumun genelindeki huzur ve güveni muhafaza etmeyi ön plana çıkarmakta ve bu bağlamdaki yetki ve sorumlulukları açıklamaktadır. Bu kanunun maddeleri aşağıda sıralanmıştır:

“Birinci Madde: İrticaa ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlâlê bâis bilûmum teşkilât ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı Hükûmet, Reisicumhurun tasdikiyle, re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu efal erbabını Hükûmet İstiklâl mahkemesine tevdi edebilir.

İkinci Madde: İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren iki sene müddetle mer'iyülicradır.

Üçüncü Madde: İşbu kanunun tatbikine İcra Vekilleri Heyeti memurdur.” (TBMM Zabıt Ceridesi, Takrir-i Sükûn Kanunu, 4 Mart 1925).

Bahse konu kanun maddeleri incelendiğinde, ayaklanmalar da dahil olmak üzere genel olarak toplumsal güvenliği ve sosyal düzeni bozucu faaliyetlere karşı yasal bir çerçeve oluşturulduğu görülmektedir.

Hukuksal ve siyasi boyutlardaki düzenlemeler, tartışmalar ve değişimlerle eş zamanlı olarak ayaklanma bölgesinde güvenlik boyutundaki faaliyetler sürdürülmüştür. Nitekim, askerî birlikler 24 Mart 1925 tarihinde yığınaklanmayı tamamlamış ve genel manada ayaklanma bölgesini büyük çaplı birliklerle kuşatma ve halkla ayaklanmacıların ayırt edilerek ayaklanmacıların belirli bölgelerde tecrit edilmesi tarzındaki tenkil harekâtına başlanmıştır. Diğer taraftan ayaklanmanın liderinin yakalanmasına da ayrı bir önem verilmiş ve Şeyh Said 14 Nisan 1925 tarihinde yakalanmıştır (Cemal, 1955, ss. 71-72).

Akabinde, bir taraftan geri kalan ayaklanmacılara yönelik askerî boyuttaki takip harekâtı devam ederken diğer taraftan da hukuksal süreçler işletilerek İstiklâl Mahkemeleri'ndeki yargılamalar devam etmiştir. Bu yargılamalar esnasında, Şeyh Said de dahil olmak üzere ayaklanmaya katılan kişilerden bazılarının ifadelerinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) ile bağlantılı oldukları da tespit edilmiştir. Buradan hareketle, ayaklanma bölgesindeki İstiklâl Mahkemesi'nin kendi yetki alanındaki yerlerde bu partinin şubelerini kapatması, partiye üye kişilerden bir kısmının İstiklâl Mahkemeleri'nde irticai faaliyetlerden dolayı yargılanmaları ve partinin irticai amaçlara sahip kişilerle var olduğu iddia edilen ilişkiler neticesinde tamamen kapatılması süreci başlatılmıştır (Aybars, 2018, s. 390).

Nihayetinde, hükûmet tarafından yerel bir vakadan ziyade daha geniş çaplı bir karşı ihtilal olarak görülen ayaklanma esnasında, ayaklanmacılarla birtakım ilişkileri olduğu iddia edilen partinin kapatılması için 3 Haziran 1925 tarihinde Bakanlar Kurulu toplanmış ve Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayandırılan gerekçeler neticesinde İstiklâl Mahkemesi tarafından partinin faaliyetlerine son verilmiştir (Toker, 1998, s. 121). Kararın gerekçesini ise; partiye üye olan bazı kişilerin dinî inanç ve değerleri siyasete alet ederek propaganda yapmaları, bu propagandaların da ayaklanmanın başlamasında etkisinin olduğu şeklinde kısa ve öz biçimde ifade etmek mümkündür (Aybars, 2018, ss. 394-395). Partinin tüm şubelerinin kapatılmasından sonraki süreçte, Diyarbakır'da görev yapmakta olan İstiklâl Mahkeme'sinde, 27 Haziran 1925 tarihinde, ayaklanma ile ilgili son iddianame okunmuştur. Bu iddianamenin bir kısmında, mahkemenin yetki alanında bulunan 14 il ve iki ilçede tekke ve zaviyelerin kapatılması da talep edilmiştir (Toker, 1998: s. 121). Bu talebin gerekçesi ise; tekke ve zaviyelerin kuruluş sebep ve amaçlarının dışına çıkılarak şeyhler tarafından masum halkı kandırmak

suretiyle “siyasi” birer fesat ocağı ve cemiyet haline getirildikleridir. Tekke ve zaviyelerin kapatılma kararı, Cemiyetler Kanunu'nun ruhsatsız açılan cemiyetler hakkındaki hükmüne dayandırılmıştır (Örgeevren, 2002, ss. 274-279). Ülkedeki tüm tekke ve zaviyelerin kapatılması ise 30 Kasım 1925 tarihinde TBMM'de alınan karar doğrultusunda gerçekleşmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 19, İçtima Senesi: 3, 17. İçtima, 2. Celse, s. 288).

Bu bağlamda, özellikle lideri yakalandıktan sonra etkisi azalan Şeyh Said Ayaklanması gerek Genelkurmay Başkanlığı tarafından ağırlıklı konvansiyonel tarzdaki geniş çaplı düzenli askerî birliklerle tenkil ve takip harekâtının sürdürülmesi gerekse de siyasi ve hukuki açıdan alınan tedbirler neticesinde sona erdirilmiştir. Bununla birlikte; tüm bu yöntemlerin karar aşamasından uygulama esnasına kadar toplumsal açıdan meşruiyet gözetilerek, mevcut hukuksal düzenlemelere uygun olarak veya hukuki bir çerçeve oluşturulduktan sonra hareket edildiğini ifade etmek gerekmektedir. Nitekim, hem alınacak tedbirlere ilişkin karar aşamasında hem de kanunlar düzenlenmeden önce ve sonra mecliste bu yönde uzun süreli tartışmaların gerçekleştiği bilinmektedir.

4. FRANSA VE TÜRKİYE'NİN AYAKLANMALARA KARŞI KOYMA YÖNTEMLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Örnek vakaların her birinin temel dinamikleri ve ayaklanmalara karşı koymada Fransa ve Türkiye'nin yürüttüğü faaliyetler bağlamında ön plana çıkan hususlar önceki bölümlerde incelenmiştir. Bu bölümde ise her iki ülkenin karşı koyma yöntemleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Uygulanan yöntemlerin analizinde; operasyonel faaliyetler, halka yönelik yaklaşımlar, meşruiyeti gözetme ve yasalara uygun hareket etme kategorilerine odaklanılmıştır.

Bu kapsamda, Fransa'nın ayaklanmalara karşı koyma yöntemlerinin oldukça zorlayıcı tedbirlere vurgu yaptığı görülmektedir. Kırsal alanların yanı sıra şehir merkezlerinin ayırım gözetmeksizin bombalanması buna açık bir örnektir. Kaldı ki bu durum sadece Suriye'deki halkın değil uluslararası toplumun da tepkisini çekmiştir. Buna ilave olarak, bölgede görevlendirilen ve mevcut siyasi otoriteyi Suriye halkından değil Milletler Cemiyeti'nden alarak temsil eden Fransızların; halkın iradesini, yerel toplumsal yapılanmaları ve bölgedeki yerleşik siyasi gelenekleri yeteri kadar göz

önünde bulundurmada kendi bakış açıları ve normlarına göre şekillendirilen bir yönetimi zorla dayattıkları da söylenebilir. Nitekim o dönemde Suriyeliler tarafından Fransız yetkililerin “ahlaksız, yozlaşmış, anlayışsız, zalim ve adaletsiz” olarak nitelendirildikleri de iddia edilmektedir. Örneğin, o döneme ilişkin yazılarında Wright (1926) Fransızların Suriye'deki ayaklanmalar karşısındaki uyguladıkları yöntemler ve tutumunu; “*Fransız halkı bir manda yönetimi altında varlığını sürdürmek durumunda kalsaydı, mandacı olarak Fransa'yı seçer miydi?*” şeklinde sorgulamaktadır (s. 689).

Zamanla Fransa'nın uyguladığı yöntemlerde, özellikle bir sivilin Yüksek Komiser olarak görevlendirilmesiyle birlikte, zorlamadan ziyade rıza faktörünün etkisinin arttığı iddia edilebilse de mevcut otoritenin her şekilde korunması ve halkın sıkı bir şekilde kontrol altında tutulmasının birinci öncelik olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, otoritenin muhafazasına yönelik yürütülen faaliyetlerde meşruiyetin çok fazla gözetilmediği de belirtilebilir (Durand, 2010, ss. 11-12). Bunun en bariz örneği gerek bölge halkının gerekse de uluslararası toplumun büyük tepki göstererek Fransa'nın bölgedeki meşruiyetinin sorgulamasına neden olan, başta Şam olmak üzere şehir merkezlerinin ayırım gözetmeksizin hava ve topçu birlikleriyle aralıksız bombalanmasıdır. Bu konudaki bir diğer örnek ise, herhangi bir yargılama yapılmadan ayaklanmacı olarak değerlendirilen kişilerin infaz edilmesidir.

Diğer taraftan, genel af ilan edilmesi, doğrudan bir yönetim yerine Fransızların danışmanlığında yine Fransızların seçtiği ve Fransa'nın manda yönetimini kabul eden yerel aşiret liderlerinin iktidara gelmesinin sağlanması suretiyle dolaylı bir yönetim oluşturulması halka yönelik yaklaşımlar açısından ön plana çıkan diğer hususlardır. Ayrıca, anayasa oluşturulması için meclis kurulması, mezhepsel olarak ayrılan devletçiklerin yönetiminin bir süre sonra tekrar birleştirilmeye çalışılması ve manda yönetiminin sona ermesine yönelik zaman planlaması yapılmasına ilişkin girişimler de başarısız olmuştur. Nitekim Fransa, Büyük Dürzi Ayaklanması'nı bastırmayı askerî açıdan başarmış olsa da ilerleyen dönemde Suriye bağımsızlığını kazanmıştır.

Özetle, Fransa'nın Büyük Dürzi ayaklanması karşısındaki yöntemleri açısından ön plana çıkan özellikler; ayaklanmanın başlangıcından itibaren zorlayıcı ve baskılayıcı tedbirler uygulanması, konvansiyonel bir yaklaşımla düzenli askeri birliklerle kuvvet kullanımına yer verilmesi, Yüksek

Komiserlik yapılanmasıyla komuta ve gayret birliğinin sağlanması, ayaklanma askerî açıdan bastırıldıktan sonra toplumsal gelişim ve kalkınmaya yönelik faaliyetlerin uygulanmaya çalışılması şeklinde belirtilebilir. Bunun yanı sıra Fransa'nın manda yönetimi altındaki topraklarda çıkan bir ayaklanma karşısında, halkın geleneksel toplumsal yapısını ve kültürel dinamiklerini çok fazla göz önünde bulundurmadığı, uygulamalarda ayaklanmacılarla halkın birbirinden ayırt etmediği görülmektedir. Bu bağlamda, meşruiyet ile yasal ve hukukî çerçevenin çoğunlukla önemsenmediği belirtmek yanlış olmayacaktır.

Bu bağlamda Fransa'nın Büyük Dürzi Ayaklanması karşısında ön plana çıkan yöntemleri şu şekilde kategorize edilebilir:

- Ayaklanma karşısında güvenliği temin etmek maksadıyla zorlayıcı ve baskılayıcı tedbirler uygulamaktan çekinilmediği görülmektedir.
- Operasyonel açıdan konvansiyonel bir yaklaşımla askerî kuvvet kullanımına öncelik verilmiştir.
- Yüksek Komiserlik yapısıyla, komuta ve gayret birliği sağlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.
- Ayaklanma askerî açıdan bastırıldıktan sonra halkın desteğini kazanmaya yönelik faaliyetlerin uygulanmaya çalışıldığı belirtilebilir.
- Meşruiyet ile yasal ve hukuki çerçevenin çoğunlukla önemsenmediği söylenebilir.

Diğer taraftan Türkiye'nin ayaklanmaya karşı koymaya yönelik yaklaşım ve uygulamalarında halkın huzur ve güvenliğini temin etmeye yönelik faaliyetler ve kuvvet kullanımının ön plana çıktığı söylenebilir. Nitekim ayaklanmaya karşı koyma kapsamında uygulanacak yöntemlere ilişkin tartışmaların da etkisiyle meşru zeminde bir hükümet değişikliği gerçekleşmiştir. Ayrıca bu uygulamalarda önceliğin askerî faaliyet ve yöntemlere verildiği, Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde emir-komuta birliğinin sağlandığı, konvansiyonel yaklaşımlar doğrultusunda büyük çaplı birliklerle icra edilen operasyonlara ağırlık verildiği, ayaklanmacıları ya da ayaklanmanın liderini yakalama ya da etkisiz hale getirmeye yönelik faaliyetlere odaklanıldığı söylenebilir.

Bunların yanı sıra, bir taraftan askeri faaliyetler sürdürülürken buna paralel olarak siyasi, sosyal ve yasal süreçler de eşgüdümlü olarak

yürütülmüştür. Ayaklanmaya karşı koyma kapsamında yürütülen tüm faaliyetlerde meşruiyeti sürdürme ve yasal çerçeve oluşturulmasına önem verilmiştir. Kaldı ki tüm yöntemlerde mevcut yasalara göre hareket edildiği veya önce yasal çerçevenin hazırlandığı ve bu çerçeve dahilinde faaliyetlere başladığı görülmektedir. Bu bağlamda; sıkıyönetimin ilan edilmesi, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na bir maddenin ilave edilmesi, Takrir-i Sükûn Kanunu'nun kabulü, İstiklal Mahkemelerinin kuruluş ve çalışmaları, mevcut hukuksal çerçevede ayaklanmayla ilişkili olduğu tespit edilen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın faaliyetlerine son verilmesi gibi uygulamalar dikkat çekmektedir.

Ayrıca; meclisteki tartışmalar, Bakanlar Kurulu kararları, geniş çaplı ve çok sayıda yasal düzenlemeler birlikte değerlendirildiğinde de bu hususların, gerçekleştirilecek faaliyetlerde meşruiyet ve hukuksal zeminin önemsendiğini desteklediği söylenebilir. Devamında; halk ile ayaklanmacıları birbirinden ayırt etmeye özen gösterildiği, bu bağlamda ayaklanmanın ortaya çıktığı bölgede ayaklanmacıları tecrit etmenin amaçlandığı, yakalanan ayaklanmacılar hakkında yasal süreçlerin yine bir kanunla kurulan mahkemeler tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir.

Özetle, Türkiye'nin Şeyh Said Ayaklanmasına karşı koyma yöntemleri açısından ön plana çıkan hususları ise şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Konvansiyonel bakış açısıyla düzenli askeri birlikler vasıtasıyla kuvvet kullanılmıştır.
- Halk ile ayaklanmacıları birbirinden ayırt edecek şekilde güvenlik boyutundaki faaliyetlerin önceliklendirildiği görülmektedir.
- Ayaklanma karşısında komuta ve gayret birliği, Genelkurmay Başkanlığı bünyesinde tek bir otorite altında gerçekleştirilmiştir.
- Meşruiyet gözetilerek ve yasal çerçevede hareket edilerek faaliyetler yürütülmüştür.
- Ayaklanmacıların liderinin yakalanmasına ağırlık verilmiş ve ayaklanmacı grubun izole edilerek bozulan devlet otoritesinin yeniden tesis edilmesine çalışılmıştır.

Sonuçta hem Türkiye hem de Fransa'nın uyguladıkları yöntemlerin operasyonel faaliyetler açısından kısmen birbirine benzerlik gösterdiği

söylenbilir. Her iki ülke de tek bir emir-komuta yapısı altında operasyonel faaliyetlerini yürütmüştür. Yine, konvansiyonel bir yaklaşımla düzenli askeri birliklerden faydalanarak ayaklanmacıların etkisiz hale getirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak düzenli askerî birliklerle icra edilen operasyonlar esnasında Fransa'nın ayaklanmacılarla halkı birbirinden ayırt etmeden aşırı derecede kuvvet kullandığı, yakalanan ayaklanmacılara ilişkin yapılacak hukuksal işlemlerde ise yasal süreçleri gerektiği şekilde yürütmediği anlaşılmaktadır.

Öte yandan Fransa'nın, halkın toplumsal yapısı ve kültürel dinamiklerini göz ardı ettiği, Milletler Cemiyeti tarafından tanınan manda yönetimine dair belgede açıkça hiçbir dil, din ve ırk ayrımı yapılmayacağı belirtilmiş olsa da bölgeyi ırksal ve dinî-mezhepsel farklılıklara göre bölerek yönetmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Fransa'nın ayaklanmaya karşı koymada meşruiyeti çok fazla gözetmediği ve yasal süreçler dahilinde hareket etmeyi önemsemediği söylenebilir.

Bu kapsamda, meşruiyeti gözetme ve yasalara uygun hareket etme açısından Türkiye'den farklı davranış tarzları ve yöntemleri benimsediği görülmektedir. Nitekim Türkiye'nin ayaklanmaya karşı koyma faaliyetleri esnasında toplumsal dinamikleri gözeterek mevcut yasalara göre veya öncelikle usulüne uygun şekilde yasal bir düzenleme kabul edilerek hareket edildiği bilinmektedir. Yine, yasalarda belirtilen suçlar bağlamında ve oluşturulan mahkemelerde gerekli süreçlerin işletilmesi suretiyle uygulamaya geçildiği açıktır.

SONUÇ

Ayaklanmalara karşı koyma sınırları çizilmiş bir konsept ya da bir stratejiden ziyade, ortaya çıkan bir ayaklanma karşısında, içerisinde bu ayaklanmaya karşı koymaya yönelik çeşitli faaliyetlerin bulunduğu bir şemsiye kavram olarak görülebilir. Bir başka ifadeyle, içerisinde farklı yöntemler ve araçların bulunduğu bir alet çantası olarak da nitelendirilebilir. Ancak, alet çantasındaki faaliyetlerin tamamının askerî veya güvenlik boyutundaki çeşitli yöntemlerden oluştuğunu söylemek mümkün değildir. Ekonomik, toplumsal ve siyasi boyutlardaki birtakım yöntemlerin de en az güvenlik boyutundaki yöntemler kadar önemli olduğu ya da yalnızca askeri yöntemlerin uygulanmasının bir ayaklanmayı sona erdirmeyi her zaman garanti etmeyeceğinin günümüzde sıklıkla ifade edildiği belirtilmelidir.

Ayrıca, bu yöntemler ve araçların her ne kadar ilk bakışta benzerlikler gösterse de ülkelerin özgün toplumsal koşulları, tarihsel bağlam ve kültürel özellikleri ile diğerlerinden farklı bir tarz ile şekillenebileceği de söylenebilir (Sert, 2020, ss. 213-214).

Diğer taraftan, ayaklanmacılar kendi siyasi otoritelerini kurmak için mevcut siyasi otoriteyi yıkmaya veya devirmeye çalışırken, ayaklanmaya karşı koyanlar ise uygun gördükleri yöntemlerden bir kısmını kullanarak, mevcut siyasi yapıları eski haline getirmeye, otoriteyi yeniden tesis etmeye ve ayaklanmacıların faaliyetlerini azaltmaya ya da ortadan kaldırmaya çalışırlar. Bu tür bir mücadelenin ortasında ise halk bulunmaktadır. Bu bakımdan günümüzdeki alan yazında, ayaklanmaya karşı koyma faaliyetleri içerisinde halkı merkezine alacak yaklaşımların göz ardı edilmemesinin en az diğer yöntemler kadar önemli olduğuna dair kuramsal bir yaklaşımın bulunduğu söylenebilir. Bununla birlikte halk merkezli yaklaşımların yine kuramsal açıdan, yasalar çerçevesinde hukuka uygun kuvvet kullanımını tamamen yadsımadığı da belirtilmelidir.

Çalışmada, tarihsel perspektifte Fransa ve Türkiye'nin ayaklanmalara karşı koyma tecrübelerinin bir kısmını oluşturan örnek vakalar karşılaştırmalı olarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda; aynı dönemde, yakın coğrafyalarda meydana gelen ve alan yazında sıklıkla dinî söylemler ve etnik milliyetçi nitelikleriyle ele alınan Şeyh Said ve Büyük Dürzi ayaklanmaları incelenmiştir. Analizlerde her ne kadar iki devletin mevcut otoriteleri arasında niteliksel farklılık bulunsa da benzer özelliklere sahip ayaklanmalar karşısında kullanılan araçlar ve yöntemlere odaklanılmış, bunlar ise operasyonel faaliyetler, halka yönelik yaklaşımlar, meşruiyeti gözetme ve yasal çerçevede hareket etme kategorileri dahilinde araştırılmıştır.

Sonuçta, her iki devletin de benzer şekilde operasyonel açıdan öncelikle güvenliği yeniden tesis etmeye odaklandığı anlaşılmaktadır. Güvenliği tesis etmeye yönelik ise ağırlıklı olarak konvansiyonel bir askerî yaklaşımın benimsendiği söylenebilir. Buna paralel olarak, ayaklanmalara karşı koyma kapsamındaki operasyonel faaliyetlerin çoğunlukla düzenli ordu birlikleri vasıtasıyla yürütüldüğü görülmektedir.

Diğer taraftan Fransa'nın, ayaklanmacılarla halkı birbirinden ayırt etmeden kuvvet kullandığı, çoğunlukla yasal bir çerçevede hareket etmediği

ve manda yönetimi konusunda Milletler Cemiyeti tarafından belirlenen yetki ve sorumluluklara aykırı şekilde meşruiyeti çok fazla önemsemediği söylenebilir. Türkiye'nin ise kendi ülkesi sınırları içerisinde meydana gelen bir ayaklanma karşısında meşru hükümetin aldığı kararlar ve toplumsal dinamikler ile toplumun genel huzur ve güvenliğini gözeterek hareket ettiği görülmektedir. Yine, belirlenen karşı koyma yöntemlerinin yasalara dayandırılarak uygulandığı bilinmektedir. Ayrıca ayaklanmacılara yönelik yasal süreçlerin, o dönemki koşullar dahilinde usulüne uygun oluşturulan mahkemelerde yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, benzer ayaklanma vakalarına yönelik olarak Fransa ve Türkiye'nin karşı koyma faaliyetlerinin ilk bakışta yönetsel açıdan birtakım benzerlikler gösterse de temelde bu ülkelerin ayaklanmalara karşı koyma uygulamalarında kendilerine has farklılıkların mevcut olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alderson, A. (2010). "Britain". Rid, T. ve Keaney, T. (Ed.), *Understanding Counterinsurgency Warfare: Doctrine, Operations, and Challenges* içinde (ss. 27-45). Routledge.
- Aybars, E. (2018). *İstiklâl mahkemeleri*. Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş. Yayınevi
- Beckett, I. F. (2001). *Modern insurgencies and counter-insurgencies: Guerrillas and their opponents since 1750*. Routledge.
- Beckett, I. F. (2005). *Insurgency in Iraq: A historical perspective*. Army War College, Strategic Studies Institute. Carlisle Barracks Pa.
- Best, A. vd. (2015). *20. yüzyılın uluslararası tarihi*. T.U. Belge (Çev.). Siyasal kitabevi, Ankara.
- Bokova, L. (1990). *La confrontation franco-syrienne à l'époque du mandat, 1925-1927*. L'Harmattan, Paris.
- Boot, M. (2014). *Görünmeyen ordular, gerilla tarihi*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Bruinessen, M. V. (2013). *Ağa, şeyh, devlet*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Byman, D. (2016). "Death solves all problems": The authoritarian model of counterinsurgency. *Journal of Strategic Studies*, 39(1): 62-93.
- Carbillet, G. (1929). *Au Djebel Druse: choses vues et vécues; (notes d'un officier de renseignements)*. Londres, A (Der.). Argo Editions, Paris.
- Cemal, B. (1955). *Şeyh Said İsyanı*. Sel Yayınları, İstanbul.

- Demir, C.K. (2020). *Ayaklanmalar ve ayaklanmalara karşı koyma: Kavramlar, stratejiler ve ülke tecrübeleri*. Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- Durand E. de (2010). France. Rid, T. ve Keaney, T. (Ed.), *Understanding Counterinsurgency Warfare: Doctrine, Operations, and Challenges* içinde (ss. 11-27). Routledge.
- Egnell, R. ve Ucko, D. H. (2015). True to form? Questioning the British counterinsurgency tradition. *Insurgencies and counterinsurgencies: National styles and strategic cultures* içinde. (ss. 25-46). Cambridge University Press.
- Erickson, E. J. (2013). *Ottomans and Armenians: A Study in Counterinsurgency*. Palgrave Macmillan, New York.
- Frémeaux, J. (2012). The French experience in Algeria: Doctrine, violence and lessons learnt. *Civil Wars*, 14(1): 49-62.
- Frémeaux J. ve Reis B. C. (2016). French counterinsurgency in the era of the Algerian Wars, 1830–1962. Heuser, B. ve Shamir, E. (Ed). (2016) *Insurgencies and counterinsurgencies: National styles and strategic cultures* içinde. (ss. 47-74). Cambridge University Press.
- Grainger, J. D. (2015). *Suriye için savaş 1918–1920*. Özer Bostanoğlu (Çev.). Tarih Kuram Yayınları, İstanbul.
- Gray, C. S. (2012). Concept failure? COIN, counterinsurgency, and strategic theory. *Prism*, 3(3): 17-32.
- Guide to the Analysis of Insurgency (2012). United States, Central Intelligence Agency. Erişim tarihi: 10 Nisan 2022. <https://www.hsdl.org/?abstract&did=713599>.
- Gurr, T. R. (1971). *Why men rebel*. Routledge.
- Heuser, B. (2010). Strategy before the word: ancient wisdom for the modern world. *The RUSI Journal*, 155(1): 36-43.
- Heuser, B. ve Johnson, J. (2016). Introduction: National styles and strategic culture. Heuser, B. ve Shamir, E. (Ed.). *Insurgencies and Counterinsurgencies: National Styles and Strategic Cultures* içinde. (ss. 1-22). Cambridge University Press.
- Joint Publication (2016). *JP 1-02: Department of Defense Dictionary of Military and Associated Terms*. Erişim tarihi: 11 Nisan 2022. https://fas.org/irp/doddir/dod/jpl_02.pdf.

- Joint Publication (2018). *JP 3-22: Foreign Internal Defense*. Washington, DC. Erişim tarihi: 11 Nisan 2022. [https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3_22.pdf?ver=2018-10-10 112450-103](https://www.jcs.mil/Portals/36/Documents/Doctrine/pubs/jp3_22.pdf?ver=2018-10-10%20112450-103)
- Kalafat, Y. (1992). *Şark meselesi ışığında Şeyh Said olayı, karakteri, dönemindeki iç ve dış olaylar*. Boğaziçi Yayınları.
- Khoury, P. S. (1987). *Syria and the French mandate: the politics of Arab nationalism, 1920-1945*. Princeton University Press.
- Kilcullen, D. (2006a). Twenty-eight articles fundamentals of company-level counterinsurgency. *Marine Corps Gazette*, 90(7): 29-35.
- Kilcullen, D. (2006b). Counter-insurgency redux. *Survival*, 48(4): 111-130.
- Kilcullen, D., Porter, M. ve Burgos, C. (2009). *US Government counterinsurgency guide*. Department of State Washington D.C.
- Kiras, J. D. (2007). Irregular warfare: Terrorism and insurgency. *Understanding modern warfare*, 224: 186-207.
- Lawrence, T. E. (2011). *Evolution of a revolt*. Praetorian Press LLC.
- Marston, D. ve Malkasian, C. (2011). *Counterinsurgency in modern warfare*. Bloomsbury Publishing.
- Miller, J. L. (1977). The Syrian Revolt of 1925. *International Journal of Middle East Studies*, 8(4): 545-563.
- Mumcu, U. (1997). *Kürt İslam Ayaklanması*. (23. baskı). Um: ag. Vakfi yayınları.
- Nagl, J. (2005). *Learning to eat soup with a knife: Experiences of Malaya and Vietnam*. University of Chicago Press.
- Newsinger, J. (2016). *British counterinsurgency*. Springer.
- Olson, R. (2000). The Kurdish Rebellions of Sheikh Said (1925), Mt. Ararat (1930), and Dersim (1937-8): Their impact on the development of the Turkish Air Force and on Kurdish and Turkish nationalism. *Die Welt des Islams*, 40(1): 67-94.
- Olson, R. (2013). *The emergence of Kurdish nationalism and the Sheikh Said rebellion, 1880-1925*. University of Texas Press.
- O'Neill, B. E. (2005). *Insurgency & terrorism*. Potomac Books, Washington D.C.
- Örgeevren, A. S. (2002). *Şeyh Said İsyanı ve Şark İstiklal Mahkemesi: Vesikalar, olaylar, hatıralar*. Temel Yayınları, İstanbul.

- Porch, D. (2013). *Counterinsurgency: Exposing the myths of the new way of war*. Cambridge University Press.
- Provence, M. (2005). *The great Syrian revolt and the rise of Arab nationalism*. University of Texas Press.
- Provence, M. (2008). Liberal Colonialism and Martial Law in French Mandate Syria. Schumann, C. (Ed.) *Liberal Thought in the Eastern Mediterranean: late 19th century until the 1960s*. içinde. (ss. 51-74). Brill.
- Provence, M. (2015). French mandate counterinsurgency and the repression of the great Syrian revolt. Schayegh, C. ve Arsan, A. (Ed.). *The Routledge Handbook of the History of the Middle East Mandates* içinde. (ss. 136-151). Routledge.
- Scheipers, S. (2014). Counterinsurgency or irregular warfare? Historiography and the study of “small wars”. *Small Wars & Insurgencies*, 25(5-6), 879-899.
- Sert, A. (2020). Ayaklanmaya Karşı Koymada Ülke Tarzları: Türkiye Örneği (1923-1945). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı (1972). *Türkiye Cumhuriyeti'nde ayaklanmalar: 1924-1938*. T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları.
- TBMM web sitesi (2023). *TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 14, İçtima Senesi:2, 64. İçtima, 25 Şubat 1341 (1925), Celse 1-2-3, 290-344*. Erişim tarihi: 11 Şubat 2023. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c014/tbmm02014064.pdf>.
- TBMM web sitesi (2023). *TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 15, İçtima Senesi: 2, 69. İçtima, 4 Mart 1341 (1925), Celse 1-2: 125-158*. Erişim tarihi: 08 Mart 2023. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c015/tbmm02015069.pdf>.
- TBMM web sitesi (2023). *TBMM Zabıt Ceridesi, Hiyaneti Vataniye Kanununun Birinci Maddesinin Tadili Hakkındaki 15 Nisan 1339 Tarihli Kanuna Müzeyyel Kanun, 26 Şubat 1341*. Erişim tarihi: 02 Mart 2023. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300556.pdf.
- TBMM web sitesi (2023). *TBMM Zabıt Ceridesi, Takrir-i Sükûn Kanunu. 04 Mart 1925*. Erişim tarihi: 06 Şubat 2023.

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc003/kanuntbmmc003/kanuntbmmc00300578.pdf

TBMM web sitesi (2023). *TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 2, Cilt: 19, İçtima Senesi: 3, 17. İçtima, 2. Celse, 288. (30 Kasım 1925)*. Erişim tarihi: 22 Şubat 2023. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d02/c019/tbmm02019017.pdf>.

The United Nations Office at Geneva web sitesi (2023). *League of Nations Official Journal, French Mandate for Syria and the Lebanon (1922)*. Erişim tarihi: 02 Ocak 2023. https://archives.ungeneva.org/uploads/r/unog-registry-records-and-archives-unit-2/e/a/d/ead4d942638d642bc6ecc6d9b1749ca08b28623cecea7a608541286154f148b0/PV-19-1922_EN.pdf?token=4e501656d879865c16fe537e080590258d69be07386a2ea8a5114b73fa5eecda.

Thompson, R. G. K. (1966). *Defeating communist insurgency: experiences from Malaya and Vietnam*. Chatto & Windus.

Tucker, S. C. (2013). *Encyclopedia of insurgency and counterinsurgency: A new era of modern warfare*. Abc-Clio.

Wright, Q. (1926). Syrian Grievances Against French Rule. *Current History (1916-1940)*, 23(5): 687-693.

Wright, Q. (1926). The Bombardment of Damascus. *American Journal of International Law*, 20(2): 263-280.